

KAMRAN İMANOV

«Müasir dünya sivilizasiyasının tərəqqisində insan kapitalı və intellekt yeni keyfiyyət amili kimi həlledici əhəmiyyət daşıyır. Hər bir dövləti rifah və yüksəlişə aparan yol elm və innovasiyalara əsaslanan inkişafdan keçir».

«Gələcəyimiz – innovasiyalar, texnologiyalar, yaxşı idarəetmə, şəffaflıq və sahibkarlara dövlət dəstəyindədir».

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
cənab İLHAM ƏLİYEV

ƏQLİ MÜLKİYYƏT İNNOVATİV İNKİŞAF KONTEKSTİNDƏ

Bakı – 2020

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

Əqli mülkiyyət innovativ inkişaf kontekstində. Bakı, 2020

Bu nəşr Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə” jurnalının №1 (69) 2020 (ISSN 2309-1347) nömrəsinin “Davamlı inkişafın idarə edilməsi” bölməsində dərc olunmuş “Əqli mülkiyyət innovativ inkişaf kontekstində” adlı məqaləsinin yenidən çapıdır.

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi,
2020

«Müasir dünya sivilizasiyasının tərəqqisində insan kapitalı və intellekt yeni keyfiyyət amili kimi həlledici əhəmiyyət daşıyır. Hər bir dövləti rifah və yüksəlişə aparan yol elm və innovasiyalara əsaslanan inkişafdan keçir».

«Gələcəyimiz – innovasiyalar, texnologiyalar, yaxşı idarəetmə, şəffaflıq və sahibkarlara dövlət dəstəyindədir».

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
cənab **İLHAM ƏLİYEV**

Əqli mülkiyyət innovativ inkişaf kontekstində

Məqalənin başlığına epiqraf kimi çıxarılan sözlərin müəllifi dövlət başçımızdır. Cənab İlham Əliyevin sözləri ilə desək, **«Müasir dünya sivilizasiyasının tərəqqisində insan kapitalı və intellekt yeni keyfiyyət amili kimi həlledici əhəmiyyət daşıyır. Hər bir dövləti rifah və yüksəlişə aparan yol elm və innovasiyalara əsaslanan inkişafdan keçir».**

Qarşımızda duran vəzifələr də cənab Prezident İlham Əliyevin Davos İqtisadi Forumunda vurğuladığı kimi, **«Gələcəyimiz – innovasiyalar, texnologiyalar, yaxşı idarəetmə, şəffaflıq və sahibkarlara dövlət dəstəyindədir».**

Bu fikirlər sinkretik məna daşıyır, mövcud reallıqları əks etdirir, uzaqgörən kreativlik gücə malik olaraq, bu günümüzlə gələcəyimiz arasındakı körpüdür. Bununla belə, qarşımızda istər əqli mülkiyyət sistemi, in-

san kapitalı və intellekt, istərsə də elm, biliklər və innovasiyalar sahəsində yeni vəzifələrimizi müəyyən edir.

Mövzunun önəmliyini vurğulayaraq, məqalədə aşağıdakı suallara cavab axtaracağıq:

1. Biliklər və əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN) nə cür təmasdadır və əqli mülkiyyət (ƏM) nə deməkdir?

2. ƏM nədən ibarətdir və qorunan əqli mülkiyyət hüquqları (ƏMH) nə deməkdir?

3. “Əqli mülkiyyət” termininin mənşəyi və onun müasir izahı nə cürdür?

4. ƏM-in milli qanunvericilik bazası nədən ibarətdir və mülki-hüquq məkanında ƏM nə cür tənzimlənir?

5. Ölkəmizdəki iqtisadi və institusional islahatların ƏM-ə təsiri və ƏM-in dəyişmiş konteksti amilinin rolu və yeri nə cür təsəvvür edilir?

6. İnnovasiyalı iqtisadiyyat ƏM prizmasından nə cür görünür?

7. Azərbaycanın ƏM sisteminin cari vəziyyəti və həlli gözlənilən problemlər hansılardır?

8. Beynəlxalq ƏM sisteminin qarşılaşdığı çağırışlar və dünyəvi trendlər hansılardır?

1. Biliklər və əqli fəaliyyət nəticələri nə cür təmasdadır və əqli mülkiyyət nə deməkdir?

“Bütün incəsənət əsərləri və ixtiralar insan dühasından yaranır. Bunlar insanın layiqli həyatı üçün təminat mənbəyidir. İncəsənət və ixtiraların bütün növlərinin etibarlı qorunması dövlətin borcudur”. Doktor Arpad Boqşa məxsus olan bu əhəmiyyətli sözlər ÜƏMT-nin Cenevrədə yerləşən mənzil-qərargahının günbəzində yazılıb. Yazı mahiyyətə və fəlsəfi baxımdan parlaq

və anlaşıqlı şəkildə ƏM-in müasir dünyada rol və əhəmiyyətini təsvir edir.

ƏM qısaca və daha dolğun formada: “əqli mülkiyyət hüquqları”nın qorunması dövlətin borcudur və bu hüquqlar qorunur. Tanınmış yazar Şatobrianın sözləri ilə desək, burada “kiminsə hüququ – digərinin vəzifəsidir, yerinə yetirmək borcudur” məşhur hüquqi sxemindən fərqli olaraq, **“hüquq borcu doğurmur, borc hüququ doğurur”**, yəni intellektual sərvətlərin yaradıcıları qarşısında dövlətin borcu ƏMH-nin qorunmasını yaradır. Cəmiyyət faydalanaraq, bu hüquqları tanıyır, dövlət qanunvericilik səviyyəsində onları qoruyur.

Əqli fəaliyyətin zirvəsində universal və təbii insan resursları olan yaradıcılıq və yenilikçilik durur. Hər bir xalqın ən əhəmiyyətli olan sərvəti onun intellektidir və intellektual, əqli fəaliyyətinin nəticələridir. Hər bir ölkə özünün təkrarolunmaz simasına görə öz xalqına minnətdar olduğu kimi, eləcə də “əqli mülkiyyət” adlandırdığımız anlayış öz simasına görə onu yaradanlara borcudur. Bu gün “əqli mülkiyyət” anlayışı elə bir sahə təşkil edir ki, onun mərkəzini hər yerdə görmək mümkündür, kənarlarını təşkil edən çevrəsi isə heç yerdə yoxdur.

Bəs ƏM-ə daxil edilən əsərlər, ixtiralar və insan zəkasının digər yaradıcılıq sərvətləri nə cür təsvir olunmalıdır?

Həqiqətən, bizi əhatə edən ənənəyə çevrilmiş, istifadə edilən predmetlər çoxluğunun yaradıcıları vardır. Həmin əşyaların yaradıcılarına, yaradıcı şəxslərinə onlar tərəfindən düşünülüb, gözəl və rahat şəklə gətirildiyinə görə biz minnətdar olmalıyıq. Kitab və kompüter-

lər, saat, yuyucu maşınlar və bizim təmasda olduğumuz digər predmetlər öz yaradıcılarının beyin, zəka, yaradıcılıq, bir sözlə əqli (intellektual) əməyinin nəticələrinin məhsuludur. Bu predmetlər yaradıcıların müxtəlif intellektual əməyinin birləşməsi, sintezidir.

Nümunə kimi, saati götürək. Kimsə saat mexanizminin işləməsini kəşf edib, digər yaradıcı onun müəyyən funksional xassələrini təkmilləşdirib, üçüncüsü saati bugünkü formaya gətirib, nəhayət, digəri öz ustalığı ilə siferblatı yaraşdırıb. Bu birgə zəhmətlər əməyin böyük intellektual məsrəflərini tələb edib ideya kəşfə, yaxud ixtiraya çevrilib əsər yaradılıb. O zaman bir suala cavab axtaraq, əgər yaranan əşyaya, predmetə bu gün hamının əlçatanlığı varsa, bunlar hamı üçün faydalı, adi əşyaya çevrilibsə, onda nə vaxtsa bu predmetlər yalnız öz yaradıcılıqlarına məxsus idi, onların yaradıcılıq nəticəsi idi, bu şəxslərə məxsus mülkiyyəti idi.

Öz əməyi ilə maddi əşyanı yaradan şəxsin həmin əşyaya mülkiyyət hüququnun yarandığı qaydada yaradıcılıq nəticəsində, intellektual əməyin bəhrəsinə də mülkiyyət hüququ yaranır. Beləliklə, təbiətin yaradıcıya bəxş etdiyi, öz əməyinin nəticələrindən istədiyi kimi istifadə etmək kimi ayrılmaz hüququ “**Əqli mülkiyyət**” anlayışını əmələ gətirir. Bir sözlə, “**Əqli mülkiyyət**” ifadəsini işlədərkən bu anlayışı verərkən bilməliyik ki, **söhbət qorunan intellektual yaradıcılıq məhsulundan, yəni yaradıcılarına məxsus olan və yalnız onların icazəsi ilə istifadə edilə bilən mülkiyyətdən gedəcək.**

Bir tərəfdən yaradıcılıq nəticəsinin yaradıcısının həmin nəticəyə müstəsna mülkiyyət hüququ vardır,

yəni onu istifadə etmək hüququ (**əmlak hüququ**), digər tərəfdən, **bilavasitə müəlliflik və digər hüquqlar**. Əgər istifadə hüquqları kateqoriyası mülkiyyət hüququ ilə oxşardırsa, bir sözlə, əqli mülkiyyət yaradıcısının sərbəst qaydada istifadə etdiyi əmlak hüquqlarıdırsa, onda müəllifliklə bağlı hüquqlar kateqoriyası öz təbiəti etibarını ilə ayrılmaz olan şəxsi, qeyri əmlak hüquqlarıdır. Odur ki, yaradıcının ayrılmaz olan şəxsi hüquqlarından fərqli olaraq, əmlak hüquqları müəllifin razılığı əsasında digər tərəfə verilə bilər. Belə ki, müəllifin ilkin əmlak hüququnun keçməsi nəticəsində digər tərəfin törəmə sahiblik hüququ yaranır.

İnsanın yaratdığı və mülkiyyətinə çevrilən zəka məhsuluna yanaşması ilə yanaşı, ƏM-ə informasiya, biliklər prizmasından baxılması faydalı olar.

ƏM ona daxil edilmiş yaradıcı ideyalar baxımından **dəyəri olan informasiyadan ibarətdir**. Həmin kommersiya dəyəri olan informasiyaya hüquqların maraqlı bir məqamı var. Bəllidir ki, yaradıcılıq, intellektual fəaliyyət nəticələri qeyri-maddi xarakter daşıyır və insan yaddaşında informasiya kimi qorunub saxlanılır. İnsanın bioloji yaddaşının xüsusiyyəti isə həmin informasiyanı uzun müddətli zaman kəsiyində saxlamağa qadir olmadığından onu obyektivləşdirmək məcburiyyətinə gətirir, yəni maddi daşıyıcıların birində həkk etməyə vadar edir.

Həqiqətən, **insan zaman keçdikcə yaddaşında olan xaricdən alınan informasiyanı əldə edilən biliklə yanaşı, özünün yaratdığı informasiya və biliyi unutmaq təhlükəsi ilə qarşılaşır**. Belə çıxır ki, insan tərəfindən yaradılan qeyri-maddi ƏM obyektləri ob-

yektiv şəkildə yalnız maddi obyektlərdə həkk olunduğu halda mövcuddur. Bu isə **ƏM-in iki təbiətinə (dualizminə)** gətirib çıxarır. Həmin ikili təbiət hüquqların qorunmasında maraqlı nəticələrlə müşahidə olunur.

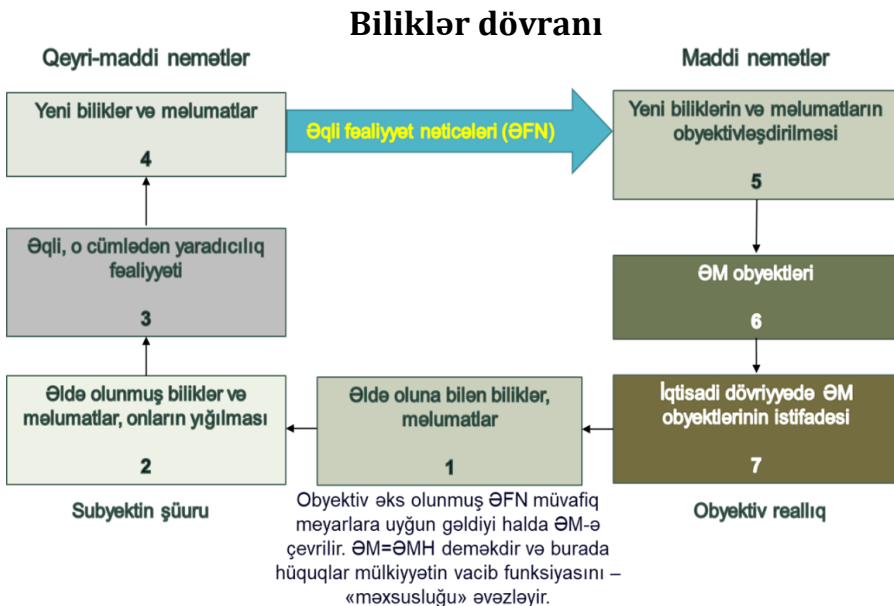
Bunları duymaq üçün aşağıdakı “biliklər dövrəninin” sxemi ilə tanış olaq [1].

Bəllidir ki, zəka məhsulu olan yeni kommersiya dəyərli informasiya biliklərlə bağlıdır. Belə ki, ƏM obyektləri intellektin, əqlin məhsulu – biliklərlə və dahi Eynşteynin fikrinə əsasən, biliklərdən üstün olan təxəyyüllə sıx təmasdadır. Ulu babalarımızın qədim və qocalmayan abidəmiz “Qutadqu-bilik”də bizə yadigar qalmış sözlərinə görə, “intellekt, əql xoşbəxtlik, səadət gətirir”.

ƏM mövcud olan biliklərdən əmələ gəlir və yeni biliklərin yaranması ilə tamamlanır, bilik mənbəyinə çevrilir. Daha dəqiq ifadə etsək, ƏM “biliklər dövrəninin” həm xammalı, həm də məhsuludur”. Burada başlıca proses insanın əqli fəaliyyətidir. Bu fəaliyyətin nəticələri beyin, zəka, düşüncə məhsulu olduğuna görə, “duyulmayan”, ideal xarakter daşıyır. Deməli, **qeyri-maddi nemətdir**. Qorunma ƏFN-ə, qeyri-maddi obyektə şamil olunur. Lakin mütləq bir əlaməti olduğu halda – ƏFN obyektiv formada ifadə və əks olunmalı, maddi fiksə olunmalıdır. Yalnız o zaman tələb olunan meyarlara uyğun olaraq, o ƏM obyektinə çevrilə bilər.

Beləliklə, obyektiv əks olunmuş ƏFN ƏM-ə çevrilir, yaradıcı müstəsna hüquqlar əldə edir, ƏM obyekti üzərində sahibinin hökmranlığı təmin edilir.

Buradan ƏM-in əsas prinsipi nəzərə çarpır.

ƏFN fərdin əqli fəaliyyətinin nəticəsində yaranmış qeyri-maddi obyektidir. İdeal yaradılan hər hansı daşıyıcıda maddiləşir və bununla da obyektivləşir, nəticədə isə hüquqi qorunma obyektiv ifadə olunmuş ƏFN (ilkin olaraq, qeyri-maddi olan) ƏM obyektinə olur. Bu, **mahiyyətə o deməkdir ki, ƏM obyektiv iki hissədən – “obyektiv ifadə olunmuş” və “qeyri-maddi” ƏFN-dən ibarətdir, yəni ƏM-in ikili təbiəti ilə rastlaşırıq.**

Maddi ifadə olunmuş qorunan ƏFN, yəni tərkibində ƏM obyektləri olan maddi əşya və əmtəələr mülki (iqtisadi) dövriyyədə iştirak edirlər. Özü də ƏM onun yara-

dıcısına məxsusdur, eyni zamanda tərkibində ƏM olan həmin əmtəə tamamilə başqa şəxsə məxsus ola bilər.

Beləliklə, ƏM-in təbiətindən irəli gələn ikili prinsipi o deməkdir ki, qeyri-maddi ƏM obyektləri yalnız maddi obyektlərdə, o cümlədən əksini tapdığı əmtəələrdə obyektiv mövcud olur.

Buradan çıxır ki, qeyri-maddi ƏM obyektinin hüquq sahibi onun mülkiyyətçisi olaraq, vacib deyil ki, həmin ƏM obyektinin əksini tapdığı əmtəənin də sahibi olsun. Bu real həyatda da sübut olunur, belə ki, ƏM obyektinin yaradıcısı, bir qayda olaraq, onu özü üçün deyil, geniş ictimaiyyətin istifadəsi üçün yaradır.

Qeyd etdiklərimizin nəticəsi kimi ƏM-in yaranması və biliklərlə təmasda olması aşağıdakı universal düstura gətirib çıxarır [2].

**Əqli fəaliyyət (ƏF) → Əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN) →
→ Əqli mülkiyyət hüquqları (ƏMH) = Əqli mülkiyyət (ƏM)**

Bu hissənin sonunda biliklərin və ƏM-in əhəmiyyətini nümayiş edən iki misal gətirmək məqsədə uyğun olar.

İntellektin və biliklərin xüsusi əhəmiyyətini qeyd edərək, XX əsrin görkəmli filosofu Karl Popper onların istənilən maddi əşyadan nə qədər fundamental və dəyərli olduğunu nümayiş etdirən çox gözəl bir misal gətirmişdi. Filosof belə bir situasiyanı təsəvvürə gətirməyi təklif edirdi: sənaye və sosial strukturlar da daxil olmaqla, tutaq ki, bizim iqtisadiyyatımız məhv edilmiş və ya yox olmuşdur. Lakin yalnız elmi və mədəni biliklər

qorunub saxlanmışdır. K.Popper yazırdı ki, bu halda bəşəriyyətin yeni nəsilləri intellekt və qorunub saxlanmış biliklər hesabına yox olmuş maddi və sosial obyektləri qısa müddət ərzində bərpa edə biləcəkdir. Bununla yanaşı, filosof qeyd edirdi ki, əks halda, yəni bütün yığılmış biliklər məhv olmuşdursa və yalnız maddi dünya qorunub saxlanmışdırsa, o zaman bu mənzərə bizə sonradan vəhşi tayfaların məskunlaşdığı tərk edilmiş sənaye dünyasını xatırlada bilər.

ƏM-in qorunması ilə bağlı digər bir misal musiqi alətlərinin icadı ilə bağlıdır. Saksofon orkestrin yeganə patentli alətidir. Ona Fransada 1846-cı ildə Adolf Saks tərəfindən patent alınmışdır. Sonrakı təxminən 70 il ərzində saksofona aid 14 patent alınmışdır, onlardan bəziləri elə Saks tərəfindən, bəziləri isə özlərini rəqib adlandıran digərləri tərəfindən alınmışdır. Bu patentlər saksofonun müştük hissəsinin hal-hazırda bildiyimiz kimi olmasına, alt saksofonun, saksofonun digər müxtəlif növlərinə və saksofonun özünün təkmilləşdirilmiş mexanizminin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Hal-hazırda bu texnologiya ictimai sərvətlər, varidat sahəsində 100 ildən artıqdır ki, mövcuddur, patentlər açıqlanıb və hər kəs saksofonu istifadə və istehsal edə bilər.

İndi isə bunun skripkanın təkamülü ilə müqayisə edilməsi maraqlı və ibrətamiz olardı. İtaliyada, Kremonda XVII və XVIII əsrlərdə skripkanın istehsal texnologiyası ailə sirri idi və onu nəsildən-nəslə sirr olaraq ötürürdülər. Bunun nəticəsidir ki, indiyədək heç kim dünyada məşhur Stradivari, Qvarneri və digər ən yaxşı ustaların skripkalarının necə istehsal edildiyini

bilmir. Onların istehsalının sirri zamanla ailə sirlərində və onların öz biliklərinin bir-birinə ötürülməsi nəticəsində hansısa mərhələdə tükənmiş və itirilmişdir.

Sonda bir daha qeyd edək ki, **iki vacib “əql” və “mülkiyyət” konsept-anlayışların birləşməsi təsədüfi deyil**: ƏFN-lərin yaradıcılıq və yenilikçilik mövqeyindən mühüm olanları obyektiv əks olunduğu halda yaradanın mülkiyyəti hesab edilir və mülkiyyətə xas olan əlamətləri verilən müstəsna hüquqlar daşıyır.

2. Əqli mülkiyyət nədən ibarətdir və ona hüquqlar nə deməkdir?

ƏM toplanmış, ümumiləşdirilmiş anlayışdır. Deməli, onun tərkibi bu anlayışın vacib əlamətlərini özündə daşıyan və bu anlayışın sinfini, mahiyyətini müəyyən edən bəzi obyektlərin məcmusundan yaranır. Bu anlayışı açıqlayarkən, biz aşağıdakılara olan hüquqları özündə birləşdirən Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının (ÜƏMT) təsnifatından istifadə edəcəyik. Hüquqları olan obyektləri sadalayaq [3]:

- kompüter proqramları və məlumat bazaları daxil olmaqla, elmi, ədəbi və bədii əsərlərə;
- ifaçılıq fəaliyyətinə, fonogram istehsalına və radio-televiziya verilişlərinə;
- insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə aid olan ixtiralara, elmi kəşflərə;
- faydalı modellərə və sənaye nümunələrinə;
- əmtəə və xidmət (servis) nişanlarına, coğrafi göstəricilərə, firma və kommersiya, əmtəənin yaranma yerinin adlarına;
- haqsız rəqabətdən mühafizəyə.

ƏM obyektlərinin siyahısı açıqdır və onların sırasına əqli fəaliyyətlə bağlı istehsalat, elmi, ədəbi, bədii sahələrinə aid olan digər bütün hüquqlar daxil edilə bilər.

Təsnifata görə, ƏM-in müxtəlif növləri müvafiq meyar və şərtləri ödəyən sadalanma prinsipi əsasında ƏM obyektlərindən ibarətdir. Burada müxtəlif sahə bilikləri birləşdiyindən ƏM anlayışı sinkretik xarakter daşıyır. Bu fenomen məzmunu, forması və təyinatı vasitəsilə müəyyən edilir.

Belə ki, ƏM məzmununa görə menecment, texniki-mühəndis və humanitar-mədəni anlayışdır. Formasına görə ƏM hüquqi konstruksiyadır və təyinatına görə müstəsna olaraq iqtisadi anlayışdır.

Verilən tərifə əsasən, **ƏM-in ən vacib və böyük tərkib hissəsini elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri ilə bağlı müəlliflik hüququ və ona oxşar olan ifaçıların, fonogram istehsalçılarının, radio-televiziya yayım təşkilatlarının əlaqəli hüquqları təşkil edir. ƏM-in ikinci vacib hissəsini ixtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri ilə bağlı patent hüququ təmsil edir. Nəhayət, bunların arxasınca əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər və digər obyektlərlə bağlı hüquqlar gəlir. ƏMH-nın müəyyən hissəsi qeyri-ənənəvi obyektlərlə də bağlıdır. Bunların sırasındadır integral sxem topologiyaları və xüsusi məlumat topluları müasir İKT-nin nəticəsidir. Qeyri-maddi mədəni irsin qorunmasında ənənəvi mədəni nümunələr (folklor nümunələri) və ənənəvi biliklərə ƏMH verilməsi müstəsna əhəmiyyətə malikdir.**

likdir və bu növ obyektlər də qeyri-ənənəvi obyektlər kimi qəbul olunurlar.

Bir daha qeyd etmək vacibdir ki, ƏM ona olan hüquqlar vasitəsilə təqdim olunur.

Şübhəsiz ki, özündə yaradıcılıq və kommersiya dəyəri daşıyan məlumat kimi əsər, yaxud ixtira və ya digər obyektlər ümumi qəbul edilmiş mənada ƏM-ə aid edilir və onun tərkib hissəsinin komponentləridir. Lakin ƏM hüquqi mənada mülkiyyət kimi hüquq sahiblərini nəzərdə tutur və bu baxımdan, **ƏM-in bu və ya digər komponentlərinə olan hüquqlar hüquqi obyekt kimi çıxış edir. Deməli, ƏM-in komponentləri yox, onlara olan hüquqlar qorunur.** Bunun səbəbi nədən ibarətdir? Məsələ ondadır ki, **ƏM** yaradıcılıq məhsulu kimi toxunula və hiss oluna bilən formada çıxış etmir, onun obyektləri duyulmayan obyektlərdir. ƏM-ə aid olan komponentlər o zaman qoruna bilərdi ki, əgər həmin komponentlər hər hansı bir toxunuşla, hiss oluna bilən formada ifadə olunsaydı, yəni ƏM-in qavranılmasına imkan verən hər hansı bir formada təsvir olunan halda olsaydı. O zaman ƏM-in komponentləri öz fiziki parametrləri mövqeyindən təyin, yaxud identifikasiya etmək mümkün olardı.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, adətən, əqli mülkiyyət iki böyük sinif kimi təsnif olunur, o cümlədən elmi, ədəbi, bədii mülkiyyət (əsərlər) və sənaye mülkiyyəti (ixtiralər, əmtəə nişanları və s.). Bu cür təsnifat müəyyən mənada kifayət qədər səlis parçalanma kimi qəbul oluna bilməz. Səbəbi ondadır ki, əqli mülkiyyətin elə komponentləri də var ki, onlara olan hüquqlar ifaçılara, fonogram istehsalçılara və yayım təşkilatlarına

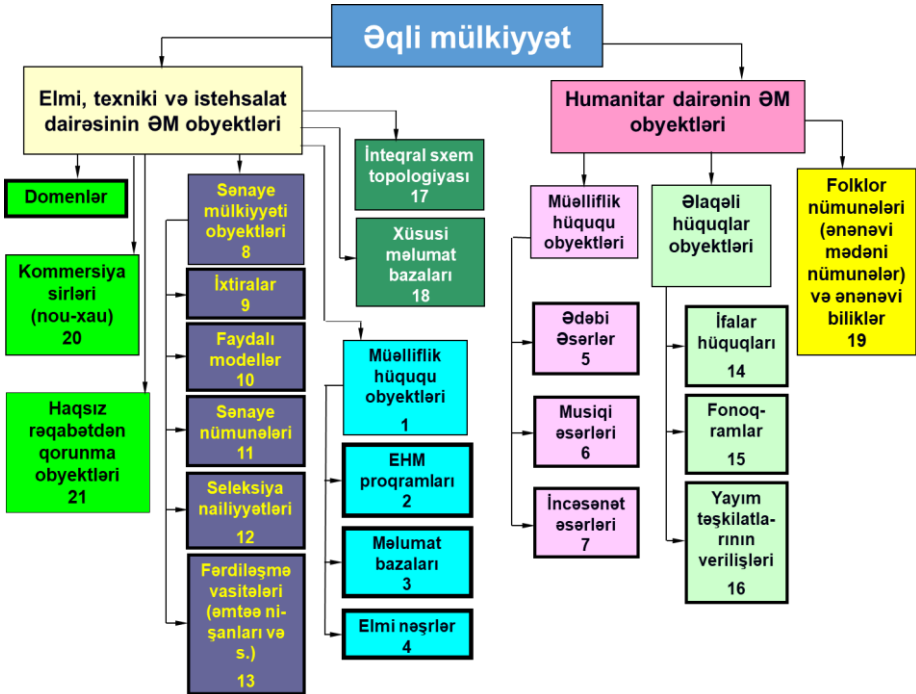
məxsusdur və bu hüquqlar əsərlərə olan hüquqlarla (müəlliflik hüququ) əlaqələnilir. Elə bu qaydada əqli mülkiyyətə aid olan əqli fəaliyyətin elə nəticələri mövcuddur ki, onlar da bu cür təsnifata düşmür. Məsələn, qeyd etdiyimiz inteqral sxemlərin topologiyası və ya məlumat topluları, folklor nümunələri və ənənəvi biliklər. Bu səbəbdən əqli mülkiyyət anlayışı həcminə görə elmi-ədəbi-bədii və sənaye mülkiyyət birləşməsi anlayışından daha genişdir. Odur ki, son illər bu təsnifata sığışmayan obyektlər xüsusi qeyri-ənənəvi ƏM qrupunda toplanılır.

Əqli mülkiyyəti qorumaq, müdafiə etmək və ümumiyyətlə əqli mülkiyyət hüquqlarını idarə etmək məqsədi ilə hüquqi alətlər, vasitələr yaradılmışdır.

Müəlliflik hüququ, əlaqəli hüquqlar, patentlər, əmtəə nişanları, coğrafi mənşə göstəriciləri və s. – bu növ hüquqi alətlər, vasitələrdir. Həmçinin bir çox ölkələrdə ədalətsiz rəqabətdən mühafizə adlandırılan, həmçinin kommersiya sirlərinin qorunması həyata keçirilir.

Bu hissənin sonunda ƏM obyektlərinin təsnifatı təqdim edilir:

Əqli mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı [1]

ƏM-in bilavasitə qorunan obyektlərinin üç növü:

1) Müəlliflik hüququ, əlaqəli hüquqlar daxil olmaqla qorunan obyektlər (1-7; 14-16);

2) Patent hüququ ilə qorunan obyektlər (8-13);

3) Qeyri-ənənəvi ƏM hüququ ilə qorunan obyektlər (17-19);

4. ƏM-in dolayısı yolla qorunan obyektləri (20; 21).

Şəxsi qeyri-əmlak hüquqları: yaradıcılıq meyarı ilə ölçülür və buraya daxil olan obyektlər:

- bütün növ əsərlər;
- ifalar;
- ixtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri;
- integral sxem topologiyaları.

3. “Əqli mülkiyyət” termininin mənşəyi və onun müasir izahı nə cürdür?

Dünya alimlərinin bu terminin səlahiyyətləri haqqında qızğın müzakirələrinə baxmayaraq, ƏM anlayışı həyatda öz yerini tapmış və vətəndaşlıq hüququ qazanmışdır. Bu məsələ ilə bağlı diskussiyaların kökləri XIX əsrin axırından başlayır, o zamanlardan ki, ƏM anlayışı və onun tərkib hissələri olan “ədəbi” və “sənaye” mülkiyyət məfhumları bir sıra ölkələrin qanunvericilik sənədlərində və beynəlxalq konvensiyalarda öz əksini tapmağa başlamışdı. Öz yaranması ilə “əqli mülkiyyət” termini XVIII əsrin Fransa qanunvericiliyinə minnətdar olmalıdır. Bu da həqiqətdir ki, müəlliflik və patent hüquqlarına dair propriyetarylıq Fransada meydana gəlmişdir, məsələn, Fransanın o zamankı qanunvericiliyi təbii hüquqlara əsaslanırdı. Müəlliflik və patent hüququ üzrə Fransa qanunvericiliyi əsərin, yaxud ixtiranın yaradıcısına özündən ayrılmaz, təbiətdən verilmiş və dövlət institutlarının onu tanımasından asılı olmayan hüquqları bəxş etmişdir. Bu cür mövqeyin parlaq təmsalları kimi Didro, Volter, Qelvesiy, Russo və digər fransız filosof-maarifçilərinin işləri çıxış edir. Bu əsərlərdə şəxsin əməyi ilə yaradılmış maddi əşyaya və yaradıcı

fəaliyyətdən irəli gələn yaradıcı nəticəyə olan hüquqlar qohum hüquqlar kimi əlaqələndirilmişdir.

Buradan da öz əməyinin nəticələrinə müstəsna sərəncam imkanlarını cəlb edən müəllifin mülkiyyət hüququ əmələ gəlmiş, bu ideyalar XVIII əsrin sonunda inqilabçı Fransanın qanunlarında öz əksini tapmış və artıq “ədəbi” və “sənaye” mülkiyyəti anlayışları özünü təsbit etmişdi. ƏM termininin mövqeyinin möhkəmlənməsində ABŞ-ın əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Demək kifayətdir ki, Fransa qanunlarından xeyli əvvəl ABŞ-da müəlliflik hüququ “mülkiyyətin ən müqəddəs növü kimi” səciyyələndirilmişdir. Məsələn, Missuri ştatının 1789-cu il tarixli Qanununda deyilir ki, “insan aqlının əməyinin nəticəsi olan mülkiyyətdən artıq insana məxsus digər mülkiyyət ola bilməz”.

XIX əsrdə Avropa ölkələrinin əksəriyyətinin qanunvericiliyində müəlliflik və patent hüququna mülkiyyət hüququ mövqeyindən yanaşma geniş yayılmışdı. 1883-cü ildə imzalanmış və bu günə qədər sənaye hüquqlarının qorunması üzrə ən vacib beynəlxalq sənəd kimi qüvvədə qalan Paris Konvensiyasında sənaye mülkiyyəti termini özünün tam təsbitini tapmışdır. Elə bu səpkidə də “ədəbi mülkiyyət” anlayışı öz təsbitini 1886-cı ildə imzalanmış müəllif-hüquq sahəsində ən nüfuzlu və qocaman beynəlxalq müqavilə olan “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında” Bern Konvensiyasında tapmışdı. “Əqli mülkiyyət” termininin tam qəti yeri isə 1967-ci ildə Stokholmda imzalanmış ÜƏMT-ni təsis edən Konvensiyanın mətnində təsbit edilmişdir və BMT-nin Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının adında işlədilir.

Bu Konvensiya əsasən, əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması obyektləri kimi istehsalat, elmi və bədii sahələrdə yaradıcılıq fəaliyyətinin konkret nəticələri çıxış edir. Bu gün əqli mülkiyyət termini əksər ölkələrin qanunvericiliklərində, elmi ədəbiyyatda və təcrübədə geniş şəkildə istifadə olunur.

Azərbaycan Respublikasında “əqli mülkiyyət” termini Konstitusiyada və bir sıra qanunlarda öz əksini tapmışdır.

ƏM-in müasir izahı onun “biliklər cəmiyyəti”ndə innovasiyalı, kreativ iqtisadiyyatla dəyişmiş rolu ilə və ƏM-in yeni konteksti mikroiqtsadi və makroiqtisadi səviyyədə dəyişikliklərlə bağlıdır.

Təhlillər göstərir ki, son onilliklər ərzində sərvətlərin yaranma mərkəzi maddi aktivlərdən, kapitaldan qeyri-maddi aktivlərə, intellektual kapital tərəfə yönəlir. Bununla rəqabət fokusu dəyişir, investisiya axınlarının vektoru ƏM-ə istiqamətlənir. Belə ki, **mikroiqtisadi səviyyədə** ötən əsrin 80-ci illərində 5% payı olan qeyri-maddi aktivlər (əsasən ƏM ilə qorunan aktivlər) hal-hazırda «S&500» fond indeksinə daxil olan korporasiyalarda bu rəqəm 80%-ə qədər yüksəlib. **Makroiqtisadi səviyyədə dəyişikliklər** isə ona gətirib ki, ƏM nöqtəyi-nəzərindən tutumlu sahələr inkişaf etmiş ölkələrdəki ÜDM-in yarısına qədər çatıb. 2017-ci ilin fevral ayında açıqlanan ABŞ-ın “U.S.Chamber International IP Index” “The Roots of Innovation” Hesabatı ƏM-in iqtisadiyyata müsbət təsirini təsdiqləyir.

Dünyanın aparıcı dövlətlərində bilik sahəsinə aid olan sahələrin ÜDM-dəki payı getdikcə artmaqdadır.

Belə ki, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində – 35%, ABŞ-da – 45%.

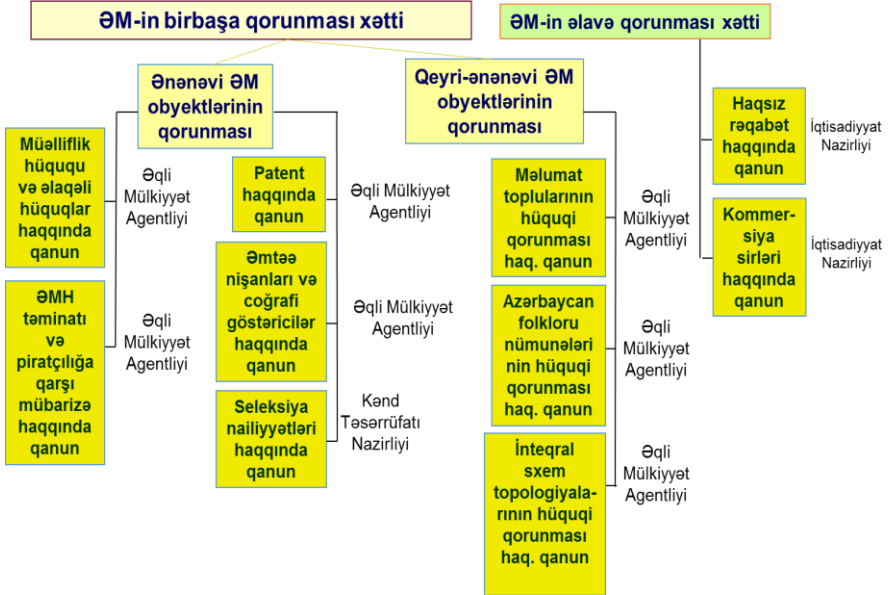
ƏM-in dəyişmiş təsir mühiti eyni dərəcədə ƏM-ə və onun roluna olan münasibətdə bizim düşüncə tərzimizin dəyişilməsinə gətirib çıxarır. Hal-hazırda ƏM investisiyalarının cəlb edilməsi və innovasiyaların həyata keçirilməsində fəal aktora çevrilib və sosial-iqtisadi uğurların aparıcı amilləri arasında yerini tutmuşdur.

Müasir texnologiyaların sıçrayışı dövründə və innovasiyaların “rəqəmsal imperativ” zamanında innovativ inkişaf – **tədqiqatların nəticəsində əldə edilən biliklərin və texnologiyaların, investisiyaların və ƏM-in yaratdığı insan kapitalının ekosistemidir.** Odur ki, tanınmış mütəxəssislərin fikrinə əsasən, «gələcəkdə əqli mülkiyyətin beynəlxalq arxitekturası və formasının texnologiyalar tərəfindən getdikcə daha çox diktə ediləcəyi və idarə edilməsi qaçılmazdır». Bununla da texnologiyaların ƏM-in mövcud landşaftına kardinal təsiri və öz növbəsində ƏM-in buna qarşı çıxmaması, əksinə, ona uyğunlaşması vurğulanır.

4. Əqli mülkiyyətin milli qanunvericilik bazası nədən ibarətdir və mülki-hüquq məkanında əqli mülkiyyət nə cür tənzimlənir?

Aşağıda göstərilən sxem ölkəmizin ƏM üzrə qanunvericilik bazasını təsbit edir. Bununla yanaşı, qanunların icrası üzrə müvafiq dövlət orqanları da sadalanır:

Əqli mülkiyyətin milli qanunvericilik bazası, təsnifatı və sərəncamçılığı

ƏMH-ni qoruyan 2 müdafiə xətti mövcuddur:

I xətt – 8 qanun və müvafiq Məcəllələrin müddəaları.

II xətt – haqsız rəqabət və kommersiya sirri haqqında qanunlar və bir sıra digər qanunlar.

ƏFN-ni tənzimləyən qanunvericilik bazasından söhbət açılaraq, hüquqi mövqedən irəli gələn bir neçə

mühüm amilləri qeyd etmək vacibdir. Qanunlarda ƏFN ən azı iki aspekt mövqeyindən nəzərdən keçirilməlidir.

Birincisi, ümumi qəbul olunmuş mənada əqli (yaratıcılıq) fəaliyyətin yekunu kimi.

İkincisi, hüquqi mənada ƏM obyektini təmsil edən mülki hüquq obyektinə kimi.

Adi mənada əqli fəaliyyət nəticəsi, xüsusilə də yaradıcı fəaliyyətin nəticəsi – əsər dedikdə, “maddi əşya deyil, yaradıcı təxəyyülün özü”, yəni ideal, qeyri-maddi obyekt başa düşülür.

Müasir hüquq işə şəxslərin “daxili” həyatlarına, eləcə də insanlar arasındakı daxili münasibətlərə müdaxilə etməyi qətiyyənlə qəbul etmir, hüquq mənəvi həyata deyil, yalnız xarici dünyaya müdaxilə edilə bilər. Fikir yayılmayıbsa, o, hüquq üçün sadəcə mövcud deyil. Başqa sözlə desək, bir az əvvəldə qeyd olunduğu kimi, hüquq əqli fəaliyyəti bilavasitə tənzimləmir və buna qadirdə deyil. Yalnız yaradılan əmələ gəlmiş halda yaradıcılıq prosesi hansısa məhsulunun yaranması ilə nəticələnmişdirsə, deməli, bu fəaliyyətin müəyyən nəticəsi meydana çıxmışdır və bu mərhələdən sonra onun hansı obyektiv forma almasından asılı olmayaraq, ictimai tanınmasını təmin edən, hüquqi rejimini və qorunmasını və yaradıcısının hüquqlarını və qanuni mənafeələrini müəyyən edən mülki hüquq normaları fəaliyyətə başlayır. Hegelin qeyd etdiyi kimi: «Hüquq mənəvi məkana hədd qoymaqda gücsüzdür».

Yaradılan yaradıcıdan "ayrıldıqda", mənimsənilə bilir və hüquqi əlaqələrə girir. Başqa sözlərlə, **ƏFN yalnız hər hansı obyektiv forma aldıqdan və bu sayədə mənimsənilədikdən sonra hüquqi əlaqələr ob-**

yektinə çevrilə bilər. Bu halda ƏFN haqqında hüquqi mənada mülki hüquq obyektinə kimi danışa bilərik. Qeyd olunanlardan belə aydın olur ki, yalnız yaradıcıya aid mövcud olan ƏFN-nin digər şəxslər üçün də mövcud olması üçün iki vacib şərt vardır. O, **öz yaradıcısından “ayrılmalı” və üçüncü şəxslər tərəfindən mənimsənilə bilməlidir.** Bu isə o deməkdir ki, həmin yaradıcılıq nəticəsi obyektivləşdirilməlidir.

ƏFN-nin obyektiv ifadəsi onun yaradıcısından başqa heç kəsə məlum olmayan “yeni biliyin” digər şəxslərə verilməsi, obyektiv ifadə olunmuş “yeni biliyin”, yaradıcılıq nəticəsinin maddi daşıyıcısının meydana çıxması şərtidir.

Biliklərin obyektivləşdirilməsi prosesi insan beyində olan subyektiv bilikləri bəzi maddi daşıyıcılar (səs, kağız, və s.) vasitəsilə obyektiv biliklərə çevirir, onların formasını dəyişdirir. Bununla, ideal varlıq maddi örtüyə malik olur, yəni subyektiv obyektivləşdirdiyi biliklər artıq yaradıcısından kənarında mövcud olmağa başlayırlar. Bir sözlə, "mövcud olmaq – duyulub, mənimsənilməkdir".

Beləliklə, giriş hissəsində biliklər dövrənini təsvir edərkən qeyd olunduğu kimi, "ƏFN obyektiv ifadə olunmalıdır".

Deyilənləri nəzərə almaqla, obyektiv ifadə olunmuş ƏFN haqqında öz-özlüyündə qeyri-maddi məhsul olan hüquqi termin kimi danışa bilərik. Hüquqi qorunma təqdim edilən obyektiv ifadə olunan ƏFN ƏM obyektləri sayılır. Onlar da öz növbəsində xarakterlərindən asılı olaraq, elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri, ixtiralar, əmtəə nişanları və s. adlandırılan qeyri-maddi kom-

mersiya məhsulları kimidir. Bunların da hər birinin özünəməxsus qorunma qabiliyyəti və yaradıcılarının hüquqlarının istifadəsi, həyata keçirilməsi və qorunmasının xüsusi şərtləri vardır [4].

Məhz obyektiv ifadə olunmuş ƏFN iqtisadi dövriyyədə iştirak edə və spesifik məhsul – əqli mülkiyyət ola bilər: “satıla bilən hər bir şey məhsul adlanır”. Müasir tendensiya belədir ki, ƏFN getdikcə daha çox əmtəə – bazarda fəaliyyət üçün yaradılan əqli əmək məhsulu xüsusiyyətini əldə edir. Bu, ilk növbədə, intellektual nailiyyətlərin maddi daşıyıcılarının tirajlanması hesabına həyata keçirilir, çünki “yaradıcılığın qeyri-cismani nəticəsi yalnız onun cismani daşıyıcısı ilə birlikdə satıla bilər”. Ədəbiyyatda tez-tez gətirilən misalda olduğu kimi: “İlham satılmır, amma əlyazmanı satmaq mümkündür” (Puşkin, “Kitabsatanın şairlə söhbəti”).

Yalnız “ideyaların təbiətdə dövrünün” sonuncu mərhələsi, daha əvvəl şərh edilmiş ƏM obyektlərinin, obyektiv ifadə olunmuş ƏFN-nin istifadəsi mərhələsi – göstərilən obyektlərlə əlaqədar hüquqi münasibətlərin yaranmasına gətirən ictimai əlaqələrə hüquqi tənzimləmə, hüquq normalarının təsiri üçün əlçatandır. ƏM-in tam hüquqlu sövdələşmə obyektinə olması üçün ona etibarlı “hüquqi don” geyindirmək, qanunvericilik təminatı vermək lazımdır.

5. Ölkəmizdəki iqtisadi və institusional islahatların ƏM-ə təsiri və ƏM-in dəyişmiş konteksti aminin rolu və yeri nə cür təsəvvür edilir?

ƏM sisteminin qarşısında duran vəzifələr dövlət başçısının innovasiyalı inkişafı ilə bağlı yürütdü-

yü iqtisadi islahatlar siyasəti ilə formalaşdırılır. Bununla da ƏM bu siyasətin təsirinə və innovativ inkişafına adekvat xidmət etməlidir, investisiyaların cəlb edilməsində və innovasiyalara dəstək verilməsində real aktora çevrilməlidir. ƏM-in əhəmiyyətinin və faydasının artırılmasında əsas prinsip cənab Prezidentin iqtisadi islahatlarının uğurla həyata keçirilməsinə xidmət etməkdədir, cəsarətlə keçirilən tədbirlərinə dəstək olmasındadır, elmi-tədqiqat nəticələrindən kommersiyalaşma potensialı olan texnologiyaların seçilməsi və tətbiqindədir. Bununla da ƏM-in investisiyaların cəlb edilməsi və innovasiyaların həyata keçirilməsində fəal aktora çevrilməsi, öz-özlüyündə abstrakt vasitədən sosial-iqtisadi uğurların aparıcı amilləri sırasında yerini tutmasıdır. Bir sözlə, **ƏM və innovasiyalı inkişaf cüt-lüyünə məxsus olan emergent effektivliyə nail olmaq məqsədimizə çevrilməlidir.**

Azərbaycan uğurlu inkişaf yolundadır.

Bunun obyektiv əsaslarından ilk növbədə cənab Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi düşünülmüş, uzaqgörən siyasətini qeyd etməliyik. Bu siyasətin bəhrələrindədir ki, islahatçı ölkələrin avanqardına daxil olan Azərbaycan “Doing Business - 2020” hesabatında islahatçı 20 ölkə sırasına daxil edilib. Dünya İqtisadi Forumunun Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksi (GCI) - 2019 hesabatında Azərbaycan qanunvericiliyin effektivliyinə – 13-cü, hökumətin dəyişikliklərə olan reaksiyasına – 5-ci və hökumətin gələcəyə yönəlmiş fəaliyyətinə, uzaqgörənliyinə görə 10-cu yerləri tutur.

Xüsusi ilə vurğulanmalıdır ki, yaradılan Əqli Mülkiyyət Agentliyi cənab Prezidentin apardığı institusio-

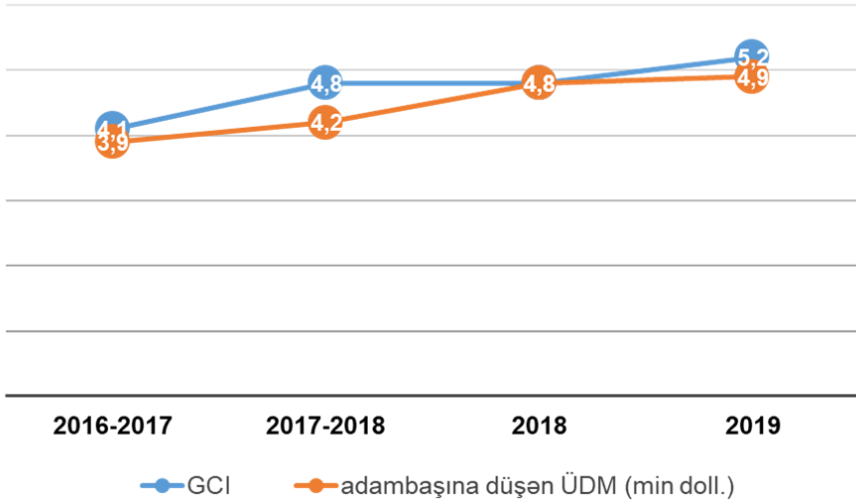
nal islahatının məhsuludur. Həmin dəyişikliklərin nəticəsidir ki, ƏM sahəsinin inkişafında islahatlar və yeniliklər öz əksini tapmış olur. Belə ki, son Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinə əsasən, Azərbaycan 141 ölkə arasında “əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisinə görə 30-cu yerdə qərarlaşıb. Əqli Mülkiyyət Agentliyinin mövcud statistika və ÜƏMT-nin təlimatı əsasında aparıldığı hesablamaları göstərir ki, Azərbaycanın kreativ iqtisadiyyatının ÜDM-dəki payı **5,1%-ə** çataraq, bir neçə inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsindədir.

GCI-də Azərbaycanın “əqli mülkiyyətin qorunması” üzrə göstəricisi (141 ölkə) [5]

Qrafiklərdən göründüyü kimi, GCI-də “əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisi dövlət başçısının islahatlarının ikinci dalğası ilə tamamilə uyğun gəlir. **Azərbaycan 141 ölkə arasında “mülkiyyət hüquqlarının qorunması” üzrə 37-ci yerdə və “əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisinə görə 30-cu yerdə qərarlaşıb. Burada diqqəti cəlb edən odur ki, 2015-2016-cı illərdən, yəni islahatların yeni mərhələsindən başlayaraq, bu göstərici ardıcıl olaraq yaxşılaşır. Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksində 92-ci yerdən 2016-2017-ci illərdə – 71-ci, 2017-2018 – 37-ci, sonra 36-cı və nəhayət 2019-cu ildə 30-cu yerdə qərarlaşıb.** Bu göstərici üzrə Azərbaycan bir neçə Avropa ölkələrini üstələyib, o cümlədən Portuqaliya (32-ci yer), Çexiya (34-cü yer), Sloveniya (38-ci yer) və s. qonşu ölkələrlə müqayisə etdikdə gorurük ki, Türkiyə 87-ci yerdə, Rusiya – 90, Gürcüstan – 94, İran – 136-cı yerdədirlər.

GCI-də Azərbaycanın “əqli mülkiyyətin qorunması” və “adambaşına düşən ÜDM” üzrə göstəriciləri arasında əlaqə

Azərbaycanda (dünyada qəbul edildiyi kimi) ƏMH-nın qorunması və təminatı səviyyəsi ilə adambaşına düşən ÜDM göstəricisi arasında güclü müsbət əlaqə mövcuddur.

Bütün bunlar Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyinin islahatlarının dərinləşdirilməsinin qiymətləndirilməsidir, islahatların davamlılığına verilən beynəlxalq dəyərdir, kreativliyə, yenilikçiliyə, innovasiyalara və gələcək Azərbaycana olan töhfələrdir. Kreativliyə, innovasiyalara doğru kardinal dəyişikliklər Azərbaycanın yeniləşməsinin növbə-

ti, dördüncü sənaye inqilabının fəal iştirakçısına çevrilməlidir.

Azərbaycan yeni iqtisadi siyasətin mühüm qolu – **innovativ inkişafa** qədəm qoyur. Bu məqsədlə innovativ ekosistemin əsasları yaradılmaqdadır.

Bəllidir ki, innovasiyalar iqtisadi artımın aparıcı qüvvələrindən biridir. Yenilikçilik, yaradıcılıq, ixtiraçılıq isə innovasiyaların başında durur.

XX əsrdə yaranan təşkilatlanmış innovasiyalı sistemlər innovasiya fenomeninə, onun təbiətinə aid olan və dövlətin bazar iqtisadiyyatı şəraitində innovasiyalı fəaliyyətin dəstəklənməsindəki rolu haqqında elmi fikri düşünməyə vadar etdi. İxtira fəaliyyətinə aid iki vəcib icadın müəllifliyi Nobel laureatı, iqtisadçı-riyaziyyatçı Kennet Errouya məxsusdur.

- İxtiraçılıq risklidir, çünki hansısa problemin həllinə yönəldilən cəhdin həllinin olub-olmaması şəraiti ilə rastlaşır.

- Problemin həlli haqqında məlumat isə “ictimai nemət” olaraq, digərləri tərəfindən istifadə imkanı olduğu və çox vaxt həlli tapanın bunun qarşısını alması imkanının olmadığı səbəbindən yaradıcı nəticənin mənimsənilməsinə gətirmiş olur.

Odur ki, Errounun mülahizəsinə əsasən, zahiri, kənardan qarışmamaq vəziyyətində bazarın ixtira fəaliyyətinə yönələn yatırımları cəmiyyətin istəyindən az miqdarda olmalıdır. Bazar mexanizminin həmin çatışmazlığı, nöqsanı dövlətin bu məsələyə müdaxiləsinin müxtəlif formalarına gətirib çıxararaq, innovasiyaların dəstək verdiyi müasir sistemlərin simasını müəyyən edir.

Lakin dövlətin innovasiyalı proseslərə müdaxiləsi heç də demək deyil ki, yük bütövlükdə dövlət üzərinə düşür. Dünya təcrübəsindən, xüsusən inkişaf etmiş ölkələrin praktikasından göründüyü kimi, **dövlət müdaxiləsi birbaşa və həmçinin dövlət-özəl tərəfdaşlıq səviyyəsində və dolayısı yollarla tənzimlənir.**

Birbaşa dövlət tənzimlənməsinə aiddir:

- **Dövlət universitetlərinin və ETİ-nin büdcədən maliyyələşməsi;**

- **ETTKİ-nin dövlət sifarişləri, məqsədli subsidiyalar, güzəştli kreditlər, özəl banklara zəmanətin verilməsi, investisiyalara kommersiya riskinin dövlət sığortalanması, xarici texnologiyaların, patent və lisenziyaların dövlət hesabına alınması, mükafatlar və s. vasitəsilə özəl kompaniyalara dəstəyi;**

- **ƏMH-nin təmin edilməsi ilə özəl firma və kompaniyaların öz təşəbbüsü ilə aparılan tədqiqatlara və araşdırmalara özəl maliyyələşmənin cəlb edilməsi.** ƏMH bazar qüvvələrini innovasiya fəaliyyətinə cəlb edirlər, rəqabət şəraitində üstünlük əldə etməyə yönəldirlər. **Dolayısı yolla** innovasiyaların tənzimlənməsi stimül və motivlərlə bağlıdır və bunlar vergi, qiymət, gömrük, kredit və amortizasiya siyasəti ilə əlaqədərdir. Bunlarla yanaşı, müxtəlif maliyyələşmə prinsiplərinə əsaslanan infrastruktur obyektlərini – Sığorta Fondları, Texnologiyaların transferi və kommersiyalaşma Mərkəzləri, Vençur kapitalı Agentliklərini yarada və onlara dəstək verə bilər.

Dediklərimin ən vacib məqamı ondadır ki, dövlətin innovasiya proseslərində əsas funksiyası dəs-

təkləyici şərait, şərtlər və stimulların yaradılmasındadır.

Dünya təcrübəsi əsasında aparılan araşdırmalar göstərir ki, ƏM-in yaradılması və istifadəsi səviyyəsi və ölkənin iqtisadiyyatı arasında bir başa müsbət əlaqə mövcuddur. Məsələn, bir neçə xüsusən intensiv inkişafda olan ölkə götürüb, ÜDM-ə və ixtiralara olan iddiaların sayı arasındakı korrelyasiya (asılılıq) əlaqəsinə baxaraq, görürük ki, Koreyada 1970-2018-ci illər zaman kəsiyində “ÜDM-in artımı və “ixtiralara iddia olunan sifarişlər” göstəriciləri arasında korrelyasiya əmsalı $r = 0,98$ -ə bərabərdir və keyfiyyətə belə əlaqə “çox yüksək” kimi qiymətləndirilir. Çində həmin parametrlər üçün 2000-2018-ci il zaman kəsiyində korrelyasiya əmsalı $r = 0,99$ və bu da “çox yüksək” deməkdir. Rusiyada bu əlaqə $r = 0,61$, yəni keyfiyyətə “görünən” kimi qəbul edilir.

ƏMH-nin qorunması bir tərəfdən innovasiyaları stimullaşdırır, digər tərəfdən bazarda inhisarçılıq davranışını da dəstəkləyə bilər. ÜDM-in artımı multifaktoru göstərici olduğuna görə, onun yaratdığı korrelyasiya asılılığı bir sıra faktordan asılılıqdır. **Lakin bir amil şərhəməzdir: ixtiralara iddiaların azalması iqtisadiyyatın artımına gətirmir.**

Aşağı gəlirli və yüksək gəlirli ölkələrdə ƏM-in qorunmasının gücləndirilməsi iqtisadi artıma müsbət təsir edir. Orta gəlirli ölkələr üçün (Azərbaycan adam başına düşən gəlirə əsasən, orta gəlirdən artıq ölkədir) daha çox ƏMH-nin həyata keçirilməsi üsulları rol oynayır. Məsələn, orta gəlirli ölkələrdə dövlət tərəfindən ETTKİ-nə artırılan vəsaitlər lazımi effekt vermir, çünki

yerinə yetirilən işlər biznes tərəfindən tələbatsız qalır, halbuki dövlət-özəl tərəfdaşlıq səviyyəsində ayrılan vəsaitlər daha səmərəli biznes-layihələrinin seçilməsinə və texnologiyaların cəlb edilməsinə şərait yaradır [6].

Innovativ ekosistemin bəhrələrini əldə etmək üçün Azərbaycan dövləti mühüm sistemli tədbirlər həyata keçirib və keçirməkdədir, o cümlədən, investisiya layihələrinin güzəştli şərtlərlə kreditləşməsi, dövlətlə birgə maliyyələşdirmə və risklərin bölüşdürülməsi, biznesə aid inzibati prosedurların sadələşdirilməsi, səmərəli fəaliyyət göstərənlərə dövlət dəstəyi, vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiqi, subsidiyaların verilməsi və s.

Innovasiyalı inkişafın başında innovasiyaların, yeniliyin iqtisadi gəlir əldə etmək məqsədi ilə praktiki tətbiqi durur. Odur ki, **müasir dövrdə innovasiyalı inkişafın prioriteti texnologiyaların kommersiyalaşmasıdır, yəni innovasiyaların bazara çıxarılması, yenilikçilik məhsullarının istehlakçıya çatdırılmasıdır.**

Bir sözlə, bunun altında “elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrindən gəlir gətirən hər hansı fəaliyyət, o cümlədən ƏMH-nın istifadəsindən yaranan royalti, texnologiyalara əsaslanan yeni kompaniyaların yaradılması, özəl müştərilərlə bağlanan tədqiqat kontraktları və s.” nəzərdə tutulur.

Texnologiyaların kommersiyalaşması da yalnız dövlət büdcəsi ilə bağlı olmamalıdır, çünki tədqiqatlara və konstruktör işlərinə tələbatı əsasən qeyri-dövlət (özəl) sektoru müəyyən edir. Xüsusi qeyd edirik ki, innovasiyalı inkişaf ƏM məsələlərinin, texnologiyaların

kommersiyalaşmasına aid və innovasiyalara dəstək problemlərinin birgə, sistemli həllini tələb edir.

6. İnnovasiyalı iqtisadiyyat əqli mülkiyyət prizmasından nə cür görünür? [7]

«İnnovasiyalı iqtisadiyyat» anlayışının identifikasiyası və digər yeni iqtisadiyyatlar sırasından olan «kreativ iqtisadiyyat», «informasiyalı iqtisadiyyat», «biliklər iqtisadiyyatı» anlayışları ilə müqayisəsi, bunların sinonimik, yoxsa xüsusiyyətlərlə fərqlənən terminlər olması yalnız yeni iqtisadiyyatın adlanma mövqeyindən deyil, daha çox yeni iqtisadiyyatın formalarının bir sıra təriflərindəki ƏM-in təsirini müəyyən etmək nöqtəyindən nəzərdən aktualdır.

Bu tezisə əsaslanaraq və təhlil aparılarkən, anlayışların genezisinin, yəni yaranma zamanı məna yükünün, inkişafı müddətində təsir edən hansı istehsalat faktoruna söykənməsi, hansı əsas iqtisadi resursdan qaynaqlanması və zənginliyinin (varlığının) mənbəyinin müəyyən edilməsi nəzərə alınmalıdır. Bunlarla yanaşı, yeni iqtisadiyyatın formalarının müvafiq əmtəələrinin **keyfiyyətə** və əmtəələrinin bazar qiymətlərinin **kəmiyyətə** fərqlənməsi vacibdir.

Aşağıda göstərilən cədvəldə müxtəlif adlandırılan “iqtisadiyyatlar” istehsalatın əsas faktoru, əsas iqtisadi resurs və yaranan renta mövqeyindən yaranma əsasında müqayisə edilir:

Amillər / «növlər»	Kreativ iqtisadiyyat (Xokins, Florida)	İnformasiyalı iqtisadiyyat	Biliklər iqtisadiyyatı	İnnovasiyalı iqtisadiyyat
İstehsalatın əsas faktoru	Kreativ potensial (kreativlik)	İnformasiya	Biliklər	İnnovasiyalar
Əsas iqtisadi resurs	Kreativ (intellektual) kapital	İnformasiyalı kapital	İntellektual kapital Struktur kapital	İntellektual kapital
Zənginliyin mənbəyi	İntellektual renta	İnformasiyalı, intellektual renta	İnformasiyalı, intellektual renta	Texnoloji, intellektual, informasiyalı renta

➤ Göründüyü kimi, bütün «növ» iqtisadiyyatlar üçün ortaq və inkişafı, istifadəsi prioritet olan müxtəlif formalarda təqdim olunan (intellektual, informasiyalı) **insan kapitalının** etirafıdır;

➤ Bununla yanaşı, sadalanan iqtisadiyyatların hər bir «növü» özünəməxsus iqtisadi resurslara əsaslanır;

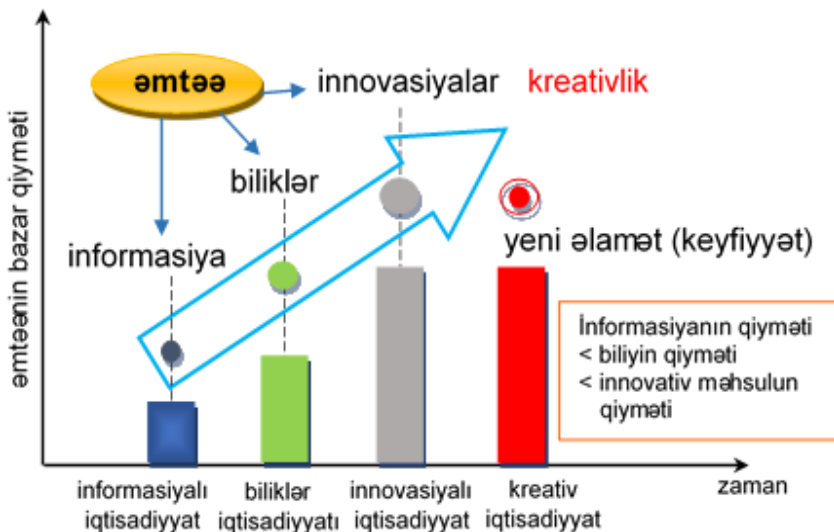
➤ Sadalanan iqtisadiyyatların genezisi fərqlənsə də texnologiyaların, bazarların, ixtisasların və s. inkişafı həmin iqtisadiyyatların bir-biri ilə kəsişməsinə və zənginləşməsinə gətirir və innovasiyaların, biliklərin, informasiyanın və kreativliyin ayrılıqda inkişafının mümkünlüyünü göstərməkdədir.

Gətirdiyimiz cədvəldən də görünür ki, “innovasiyalı iqtisadiyyat”ın əsas “iqtisadi resursu” olan “intellektual kapital” “biliklər iqtisadiyyatı”nın həmin resursu ilə kəsişir və müəyyən mənada “kreativ iqtisadiyyat”ın eyniadlı resursu ilə ziddiyyət yaratmır (“kreativ iqtisadiyyat”ın əsas resursu “kreativ iqtisadiyyat”ın əsas resursu ilə ziddiyyət yaratmır).

diyyat”da “kreativ kapital” yaradıcılıq sahələrinə aid edilən “intellektual kapital”dır). Bununla belə, hər dörd növ iqtisadiyyatlarda zənginliyin mənbəyi ortaq olaraq – intellektual rentadır və həmçinin üç iqtisadiyyat növündə (“informativ”, “biliklər” və “innovativ”) “iqtisadiyyat”lar) “zənginliyin mənbəyi” kimi digərləri ilə yanaşı “informativ renta” da çıxış edir [8].

Növbəti sxemdə “iqtisadiyyatlar” əmtəə və əmtəənin qiyməti mövqeyindən yanaşma əsasında müqayisə edilir.

Yeni iqtisadiyyat formalarının inkişafına əmtəə və əmtəənin qiyməti mövqeyindən yanaşma halını evolyusiyaya uyğun olaraq, aşağıdakı sxem təsvir edir:

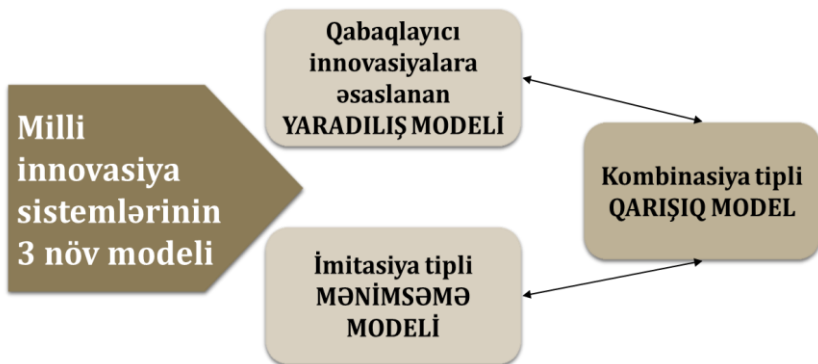
Sxemdən göründüyü kimi, “kreativlik” müvafiq “innovasiya” anlamı ilə müqayisədə yeni əlamətli (keyfiyyətli) innovasiya simasında çıxış edir. Bir sözlə, kreativlik innovasiyanın xarakteristikasıdır. Bununla “kreativ iqtisadiyyat”ın “innovasiyalı iqtisadiyyat”dan yeganə fərqi əsas töhfənin iqtisadiyyatın kreativ sektorundan gəlməsidir.

Beləliklə, **“kreativ iqtisadiyyat” “innovasiyalı iqtisadiyyat”ın müəyyən çeşidi kimi (qeyd edilən fərqlər nəzərə alınmaqla) baxıla bilər.** Bu səbəbdən elmi cəmiyyət çox vaxt “innovasiyalı iqtisadiyyat”ı biliklərə və informasiya texnologiyalarına əsaslanan və iqtisadi artımın əsas mənbəyi olan biliklərin istehsalı, IT-nın və ETTKİ-nin inkişafı, insan kapitalının yığılı və s. olan iqtisadiyyatın müəyyən növü kimi tanıyır.

Dünya təcrübəsinin təhlili göstərir ki, innovasiyalara nail olmaq məqsədilə ölkələr özünəməxsus innovasiyalı sistemlər yaradır və bu sistemlərin təşkilatı prinsipləri və fəaliyyəti ölkənin resursları və cəmiyyətinin sosial-mədəni parametrləri ilə yanaşı, seçilmiş innovasiya modeli ilə bağlıdır [9].

Bəs, milli innovasiya sistemlərinin modelləri hansılardır?

Milli innovasiya sistemləri sırasında qabaqlayıcı innovasiyalara əsaslanan (yaradılış adlanan) imitasiya tipli (mənimsəmə adlanan) və qarışıq (yəni hər iki modelin prinsiplərini istifadə edən kombinatorikalı) innovasiya modelləri yer alır.

Yaradılış modelində yeniliklərdə istifadə olunan texniki həllər kommersiya sirri, həmçinin patentləşmə və kommersiyalaşma kompaniyanın öz gücü və resursları vasitəsilə həyata keçirilir. Bu strategiyanın tətbiqi dövlətin elm və innovasiyalara maliyyə, büdcə dəstəyindən nəzərə çarpan dərəcədə asılıdır. Bu strategiyanı (birgə mənimsəmə modeli strategiyası ilə) inkişaf etmiş ölkələr hazırda həyata keçirirlər (ABŞ, Aİ, Çin). Bu modelə həmin ölkələr öncə keçirtiyi imitasiya modelindən gəlmişlər. Onların ilbəl bu istiqamətdə yatırımları artmaqdadır. Bununla inkişaf etmiş ölkələrin hər biri iqtisadiyyatın müəyyən sektorunda lider pozisiyalarına müvəffəq olmağa çalışır.

Mənimsəmə (imitasiya) modelinin istifadəsi halında kompaniyalar özləri yaratmadan digər ölkələrin yeniliklərini lisenziyalar, bir-birini lisenziyalaşma yolu ilə, patent pullarının yaradılması və sirlərin aralarında bölüşməsi vasitəsilə əldə edirlər. Bu strategiyanı daha

çox inkişafda olan ölkələr istifadə edirlər, halbuki inkişaf etmiş ölkələr də bundan imtina etmirlər. Keçmişdə bu modeli Yaponiya, Cənubi Koreya, Çin tətbiq edirdilər. Öz iqtisadiyyatını möhkəmləndirəndən sonra isə onlar yaradılış modelinə keçmiş oldular. Həmin ölkələrin bugünkü iqtisadi nailiyyətləri düzgün strategiyanın seçilməsinə dəlalət edir.

İnnovasiyalı iqtisadiyyatda əldə edilən renta və ƏM-in qarşılıqlı təsiri aşağıdakı diaqramda verilir [10, 11]:

7. Azərbaycanın əqli mülkiyyət sisteminin cari vəziyyəti və həlli gözlənilən problemlər hansılardır?

Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, əqli mülkiyyət sahəsi həyata keçirilən islahatların innovasiyalı əsasları ilə dəqiq rezonans yaradaraq, bunların nəticəsində əhəmiyyətli, institusional və funksional dəyişikliklərlə müşahidə olunur.

Dövlət başçısının göstərişlərindən irəli gələn çevik, daha yığcam və daha məqsədyönlü struktur vasitəsilə sahələrin idarə edilməsi, şəffaflığın, səmərəliyin və cavabdehliyin təmin olunması məqsədilə Əqli Mülkiyyət Agentliyi yaradılıb, onun mandatı həm müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqlar sahəsini, həm də sənaye mülkiyyəti sahəsini əhatə edir. Agentliyin tabeliyində iki mərkəz – Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası və Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Təminatı Mərkəzləri yaradılıb, Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası onun tərkibinə verilib.

Beləliklə, aparılmış islahatlar nəticəsində özündə vəhdət təşkil edən üçlük formulu: koqnitivlik, kreativlik və kommersiyalaşmanı birləşdirən özünəməxsus idarəetmə modeli aktuallaşmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin təşəbbüsü ilə aparılan iqtisadi və institusional islahatların nəticəsində yaradılmış və bu modeli reallaşdıran publik hüquqi şəxs institutu öz tövhələrini verməkdədir. Belə ki, əsas məntiq dövlət-inzibati funksiyaları yerinə yetirən publik hüquqi şəxslər eyni zamanda özlərinin təsdiq olunmuş nizamnamələrindən irəli gələn fəaliyyətlərindən əldə olunmuş vəsaitlər hesabına saxlanma

və digər xərclərinin optimallaşdırılmış üsullarla idarə olunmasının təşkilidir.

Dövlət başçısının rəhbərliyi altında sahə üzrə aparılan institusional islahat nəticəsində çalışan dövlət qulluqçularının sayı 43 nəfər, işləyənlərin ümumi sayı isə 32 nəfər azaldılaraq, il ərzində bir milyon 100 min manatdan artıq vəsaitə qənaət etmək mümkün olmuşdur. Dövlət büdcəsindən yalnız Əqli Mülkiyyət Agentliyinin dövlət qulluqçularına bərabər tutulan işçilərinin əmək haqları maliyyələşdirilir. Agentliyin saxlanma xərcləri və tabeliyində olan iki mərkəzin bütövlükdə fəaliyyəti özünümaliyyələşdirmə prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bu isə institusional islahatın effektivliyinin təsdiqidir.

Ölkəmizin nailiyyətləri nəinki beynəlxalq reyting institutları tərəfindən qeyd olunur, bu həm də Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlardakı nüfuzunun artmasına səbəb olur.

Ötən ilin oktyabr ayında ÜƏMT-nin Baş Assambleyasında Azərbaycan Büdcə və Proqram Komitəsinə seçilib. Ölkəmiz həmçinin rotasiya əsasları ilə Koordinasiya Komitəsində təmsil olunacaq.

Azərbaycanın nümayəndəsi ilk dəfə olaraq, müəllif hüququ üzrə 1886-cı ildən qüvvədə olan və 170 ölkəni birləşdirən məşhur Bern Konvensiyası Assambleyasının sədri vəzifəsinə layiq görülüb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə həyata keçirilən olduqca uğurlu islahatlar silsiləsinin ikinci dalğası ölkəmizin inkişaf gündəmini dəyişməklə, beynəlxalq aləmdə də geniş əks-səda yaradır, diqqətlə izlənilir və

yüksək dəyərləndirilir. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların reytingləri ilə yanaşı, ÜƏMT-nin təsis etdiyi **“Əqli mülkiyyət sahəsində ən yaxşı müəssisə (WIPO IP Enterprise Trophy)”** mükafatının bu ilki nominantı Azərbaycan Respublikasından qurum seçilmişdir.

Mükafatın üzərində də qeyd olunduğu kimi, bu mükafat son illər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən davamlı, uğurlu iqtisadi islahatlar modelinin nəticələrinə və bu islahatların reallaşdırılması üçün investisiyaların cəlb olunması, innovasiyaların dəstəklənməsi və innovativ fəaliyyətin stimullaşdırılmasına xidmət edən ƏM sahəsinin inkişafı üzrə görülən işlərə, bir sözlə, bütövlükdə möhtərəm cənab Prezidentin müəllifliyi ilə reallaşdırılan islahatlara verilən mükafatdır.

Ölkədə aparılan islahatlara dəstək olmaq üçün Əqli Mülkiyyət Agentliyi digər dövlət qurumları ilə birgə işlər aparır.

Xüsusilə qeyd etməliyik ki, Azərbaycan tələbələri və şagirdləri bu ilki Avrasiya patenti üzrə müsabiqələrdə Agentliyin və Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə birinci və mükafat yerlərə və Laureat adlarına layiq görülmüşlər.

Bu sırada ÜƏMT-nin Baş Assambleyasında UNESCO tərəfindən qeyri-maddi incilər siyahısına daxil olan obyektlərə əsaslanan müasir coğrafi göstəricilər nümayiş etdirilmiş, Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi ilə birlikdə ÜƏMT-da “Azərbaycanda əqli mülkiyyətin inkişafı və onun regiona təsiri: innovativ və

yüksək texnologiyalar üzrə startapların təqdimatı” mövzusunda beynəlxalq konfrans və Azərbaycanın innovativ və yüksək texnologiyalı startaplarına həsr olunan sərğinin təşkil olunması da vacib tədbirlərdəndir. Bu beynəlxalq tədbirin xüsusi əhəmiyyəti yeniləşən islahatçı-ölkə – Azərbaycanın müasir simasını dünyaya, beynəlxalq ekspert cəmiyyətinə nümayiş etdirməkdə idi.

Bunlarla yanaşı, ƏM üzrə mütəxəssislərin qıtlığı nəzərə alınaraq, Bakı Dövlət Universitetində “Əqli mülkiyyət” kafedrası yaradılıb və Agentliyin aparıcı mütəxəssisləri öz maddi-texniki bazası əsasında orada tədris edəcəkdir.

İnnovasiyalı iqtisadiyyat və əqli mülkiyyət, problemlər və onların həlli mövzusunda dayanaraq, qeyd edək ki, ƏM sisteminin qarşısında duran vəzifələr ölkənin innovasiya siyasəti ilə müəyyən edilir və ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatlara xidmət etməlidir.

Bu sahədə ehtiyatlarımız mövcuddur. Son Qlobal İnnovasiya İndeksinə əsasən, 2019-cu ildə Azərbaycan 129 ölkə arasında 84-cü yeri tutur. Bu isə dövlət başçısının apardığı iqtisadi islahatların masştabına heç cür uyğun gəlmir. Ölkəmizin “innovasiya imkanları” 77-ci yerdə olduğu halda, “innovasiya nəticələrimiz” 90-cı yerdədir. **Beləliklə, ümumi imkanlarımız 13 pillə ümumi nəticələrimizi üstələyir. Deməli ehtiyatlarımızı səmərəli işlətməliyik.**

İkincisi, geriyə salan “elmi-texnoloji məhsullar” göstəricisidir – 101-ci yer. Bu isə o deməkdir ki, ye-

niliklər zəif kommersioniyalaşır, bazara innovasiyalı məhsul kimi mümkün olan səviyyədə çıxarılır.

Beləliklə, gələcək uğurlarımızın artması iki vacib problemin həlli ilə bağlıdır – **elmi imkanlarımızdan səmərəli istifadə və innovasiya nailiyyətlərimizin kommersioniyalaşmasından ibarətdir.**

Azərbaycanda yaranan vəziyyəti araşdıraraq, ilk dəfə olaraq, beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş indikatorlara əsasən, son 8 ildə ixtiralara patent sifarişlərinin, patentlərin verilməsi və digər mütləq göstəricilərlə təhlil edilmiş və əksər göstəricilər üzrə ÜƏMT-nin 2019-cu ildəki Hesabatına görə, 2018-ci ilin nəticəsi istisna olmaqla, azalmanın olduğu aşkar edilmişdir. Bundan başqa, qüvvədə olan patentlərin sayının müşahidə olunan dərəcədə azalması ixtiraçıların patentlərin qüvvədə olmasına marağının və mövcud patentlərə bazar tələbatının zəif olmasını göstərir, sənaye mülkiyyəti obyektlərinin kommersioniyalaşmasının olmadığından stimullaşdırma amilinə zərər gətirir.

Bu istiqamətdə Agentlik təxirə salınmaz işlər aparır, **o cümlədən ixtiraçılıq və patent** fəallığının artırılması üzrə tədbirlər davam edir, “vahid pəncərə” prinsipi, patent fəaliyyətinin sürətləndirilməsi və şəffaflığını təmin etmək məqsədi ilə yeni rəqəmsal xidmətlərin və informasiya sistemlərinin, PƏNAH (Patentlərə, əmtəə nişanlarına açıq hədəf) sisteminin verdiyi imkanlar hesabına ƏM hüquqlarının daha dürüst və kütləvililiyi artıran qorunmasının üzərində işlər tamamlanıb. Bununla yanaşı, ekspertizanın aparılma müddəti azaldılıb.

“Patent haqqında” və “Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında” Qanunların müasir tələblərə uyğun olan variantları hazırlanmış, “Patent haqqında” Qanunun tələblərinə uyğun olaraq, hazırlanmalı olan, lakin illər boyu hazırlanmamış iddia sənədlərinə aid tələblər Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə təsdiqlənmiş, həmçinin Əqli Mülkiyyət Agentliyinin “Apelyasiya Şurası haqqında Əsasnamə”si təkmilləşdirilmişdir.

İxtiraçıların stimullaşdırılması və dəstəyi məqsədilə “İxtira fəaliyyəti haqqında” Qanun layihəsi hazırlanmışdır. İnnovasiyalı inkişafa dəstək vermək və kommersiyalaşma işlərinin gücləndirilməsi məqsədilə 3.0 (təhsil + araşdırmalar + kommersiyalaşdırma) universitetlərin yaradılması ilə bağlı IP-ofislərin texnologiyaların dəstək ofislərinə çevrilməsi və Əqli Mülkiyyət Agentliyinin axtarış şəbəkəsinə qoşulması, startap və spinautların dəstəklənməsi. Bu işlər ÜƏMT ilə birgə aparılır və Əqli Mülkiyyət Agentliyi Müəllif Hüquqları Agentliyi kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrdən başlayaraq, indiki yeni imkanlarla davam edir. Belə ki, Müəllif Hüquqları Agentliyi, Təhsil Nazirliyi və ÜƏMT-nin birgə hazırladıqları “Universitet və elmi-tədqiqat institutlarında əqli mülkiyyət siyasəti üçün milli Layihə”ni göstərmək olar.

Və ən vacibi – Texnologiyaların transferi və kommersiyalaşdırılması Mərkəzlərinin yaradılması və İnnovasiyalara dəstək Mərkəzlərinin formalaşdırılması və onların fəaliyyəti üzrə müsabiqə nəticəsində genişmiqyaslı işlərin aparılmasıdır.

Mövcud problemlərdən biri də kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində (KOS) ƏM mədəniyyətinin güc-

ləndirilməsi və bu növ sahibkarların innovasiyalara cəlb edilməsidir.

Dünya təcrübəsindən bəllidir ki, aparıcı dövlətlərdə dəyərli ixtiraların 58-dən 46-ı, yəni təxminən 80%-i fiziki şəxslər və kiçik innovasiya firmalarına məxsusdur, KOS-lar texniki-texnoloji yeniliklərin əsas təşkilatçıları və istifadəçiləridir. KOS-ların innovasiyalı fəaliyyətə cəlb edilməsi və iqtisadi rolunun artırılması məqsədilə Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi ilə Əməkdaşlıq haqqında Memorandum və birgə fəaliyyət planı həyata keçirilir, KOS-lar üçün Əqli Mülkiyyət Agentliyi tərəfindən “İnnovasiyalara maneə törədən” sorğu keçirilmiş və nəticələri təqdim edilmişdir, “İnnovasiyalı inkişaf və iqtisadi islahatlar: əqli mülkiyyətin və texnologiyaların kommersiyyalaşdırılmasının rolu” mövzusunda konfrans keçirilmişdir.

Sahibkarlar Konfederasiyası ilə birlikdə kiçik və orta biznes subyektlərində innovasiyaların stimullaşdırılması məqsədilə təlim mərkəzlərimizdə biznes nümayəndələrinin təlimləri həyata keçirilir, bir tərəfdən ƏM mədəniyyəti formalaşdırılır, digər tərəfdən isə patent və əmtəə nişanlarına sifarişçilər üçün axtarış və ekspertizanın öyrənilməsi təqdim edilir.

Əqli Mülkiyyət Agentliyinin kreativ iqtisadiyyat sahəsində atdığı addımlar üzərində dayanaraq, qeyd edək ki, bu sahə Agentliyin fəaliyyətinin vacib istiqamətlərindən biridir və kreativ iqtisadiyyatın monitorinqi, onun ölçülməsi və inkişafına dair təkliflərin hazırlanmasıdır. Ötən ildə müəlliflik hüququna əsaslanan kreativ sənayenin 2018-ci il üzrə milli iqtisadiyyat sahələrinə dair faktiki statistik göstəriciləri və dövlət

büdcəsi rəqəmləri toplanmış və təhlil edilmişdir. Müəlliflik hüququna əsaslanan milli iqtisadiyyat sahələrində istehsalın həcmi müəyyən ediləndən sonra, bu sahələrin ölkə üzrə ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisi hesablanmışdır. Əqli Mülkiyyət Agentliyində aparılan təhlil və hesablamalar göstərir ki, Azərbaycanın ÜDM-də kreativ sənayenin payı getdikcə artmaqdadır. Son 8 ildə ölkənin ÜDM-də kreativ sənayenin payı 2010-cu ildə 3,5%-dən 2018-ci ilin 1 yanvarına olan vəziyyətə görə 5,1%-ə çatmış və hazırda inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsindədir. Yalnız müəlliflik hüququna əsaslanan sahələr 8 il ərzində 2,0%-dən 2,9%-ə çatmışdır. Bu iş müəllif hüququ sahəsinin inkişafının əsas göstəriciləridir. 2018-ci ildə Azərbaycanda müəlliflik hüququna əsaslanan sahələrdə istehsalın həcmi 4096,3 mln. manat təşkil etmişdir.

Bu sahədə aparılan tədqiqatlar və təkliflər “Kreativ iqtisadiyyat” Respublika Forumuna təqdim edilmiş və prezentasiyada səsləndirilmişdir [11].

Maarifləndirmə işi ƏM sahəsinin inkişafı üçün xüsusi önəm daşıyır.

ƏM mədəniyyətinin formalaşdırılmasında, hüquq sahiblərinin və istifadəçilərin məlumatlandırılmasında vacib rol oynayan və yeni buraxılan “Əqli mülkiyyət” jurnalının dərcidir.

Hüquqi maarifləndirmə məqsədi ilə Agentliyin təşkilatçılığı və iştirakı ilə keçirilmiş 15-ə yaxın tədbir təşkil edilmiş, KİV-lərdə 350-dən artıq informasiya, maarifləndirici və təbliğat xarakterli material dərc olunmuş, TV və radio kanallarında 35-dən çox veriliş və süjetlər göstərilmiş, Agentliyin təşkil etdiyi tədbir-

lərdə ölkəmizi, xarici ölkələri və beynəlxalq təşkilatları təmsil edən peşəkar mütəxəssislər, alimlər, beynəlxalq ekspertlər, tarixçilər və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri tərəfindən əqli mülkiyyət məsələlərinə dair 90-a yaxın prezentasiya və çıxışlar edilmiş, həmçinin Agentliyin nümayəndələri müxtəlif beynəlxalq tədbirlərdə 15-ə yaxın təqdimatla çıxış etmişlər. Bununla yanaşı, onlarla kitab və broşuralar dərc edilərək, geniş ictimaiyyətə paylanmışdır.

Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı daim Agentliyin diqqət mərkəzindədir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanından irəli gələn vəzifələrin aidiyyəti üzrə icrası çərçivəsində əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı ilə bağlı Agentliyin təşkilatçılığı və Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının dəstəyi ilə 2019-cu il 14 iyun tarixində **“Məhkəmə islahatları: məhkəmə-hüquq sisteminin əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatında rolu”** mövzusunda konfrans-təlim, 2019-cu il 5-6 dekabr tarixlərində isə Əqli Mülkiyyət Agentliyi və ÜƏMT-nin birgə təşkilatçılığı ilə **“Əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinin təminatı: ixtisaslaşmış məhkəmələrin milli və beynəlxalq təcrübəsi”** mövzusunda beynəlxalq seminar keçirilmiş, 2019-cu il 21 iyun tarixində Agentliyin rəhbərliyi ilə Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyi arasında keçirilən görüşdə tərkibində ƏMH olan malların idxalı zamanı ƏMH-nin qorunması sahəsində əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olunmuşdur.

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatasının (AmCham) rəhbərliyi ilə **2019-cu il 25 may tarixində** keçirilmiş görüşdə ölkəmizdə ƏM sahəsində aparılan islahatlar barədə məlumat verilmiş, gələcək əməkdaşlıq perspektivləri, o cümlədən Agentliyin tabeliyində olan Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Təminatı Mərkəzində AmCham-in nümayəndələri üçün Agentliyin maddi-texniki və məlumat bazalarından istifadə etməklə birgə tədbirlərin və təlimlərin keçirilməsi və s. məsələlər müzakirə olunmuşdur. ƏMH-nın təminatı məsələsi Azərbaycan-ABŞ Hökumətlərarası Komissiyanın Bakıda keçirilmiş 4-cü iclasının gündəliyində də yer almış, bu sahədə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə 4 iyun 2019-cu il tarixində ABŞ-nın Azərbaycandakı Səfirliyinin iqtisadi məsələlər üzrə müşaviri ilə görüş keçirilmiş, paralel idxal, kontrafakt malların idxalı, ƏMH-nın qorunması məsələləri ətrafında fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Proqram təminatı sahəsində piratçılığa qarşı mübarizə tədbirləri çərçivəsində **“Microsoft” şirkəti** ilə əməkdaşlıq davam etdirilmiş, bu sahədə əməkdaşlığın koordinasiya edilməsi məqsədi ilə yaradılmış Agentliyin və “Microsoft” şirkətinin nümayəndələrindən ibarət işçi qrupun bir neçə görüşü keçirilmiş, **“Oracle” və “Trimble Tekla” şirkətlərinə** məxsus proqram təminatlarından qeyri-qanuni istifadə ilə bağlı həmin şirkətlərin qaldırdığı məsələlərlə əlaqədar onların ölkəmizdəki nümayəndələri ilə görüş keçirilmiş, hüquq pozuntusu hallarının qarşısının alınması, həmçinin lisenziyalı proqram təminatından istifadənin geniş təşviq

edilməsi istiqamətində birgə tədbirlər həyata keçirilməsi barədə razılıq əldə olunmuşdur.

Pozulmuş müəlliflik hüquqlarının bərpası ilə bağlı 2019-cu ildə hüquqi və fiziki şəxslərdən çoxlu sayda müraciət daxil olmuş, həmin müraciətlərə müəllif-hüquq qanunvericiliyinin tələbləri nöqtəyi-nəzəridən baxılmış, bir qismi Agentliyin səlahiyyətləri çərçivəsində həll edilmiş, bir qismi isə aidiyyəti qurumlara göndərilmişdir.

Agentliyin 960 nömrəli “Qaynar xətt”i və ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən “Hüquq məsləhətxanası” müəlliflərin və digər hüquq sahiblərinin istifadəsində olmuş, müəllif-hüquq məsələləri üzrə 1530-dən artıq müraciət və sorğuya baxılmış, qaldırılan məsələlərin həllində, həmçinin iddia ərizələrinin tərtib edilməsində hüquqi köməklik göstərilmiş, Agentliyin nümayəndələri ƏM obyektləri ilə bağlı müxtəlif məhkəmə instansiyalarında keçirilmiş 35 iş üzrə (onlardan 31-i sənaye mülkiyyəti obyektləri, 4-ü isə müəllif hüquqları ilə bağlı) 90-dan çox məhkəmə iclasında iştirak etmiş, hər bir iş üzrə ekspert rəyi hazırlanmış, maarifləndirmə tədbirləri keçirilmişdir.

2019-cu ildə Agentliyin Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində mübahisələrə baxan Apellyasiya şurası tərəfindən 135 işə baxılmışdır.

Görülən tədbirlərin nəticəsi olaraq 2005-ci illə müqayisədə piratçılığın səviyyəsi kitab satışı sahəsində 61%-dən **23%-ə**, audio-video məhsul bazarında 90%-dən **58%-ə**, proqram təminatında 96%-dən **72%-ə** düşmüşdür.

Mədəniyyətimizə, tariximizə olan təcavüzə qarşı mübarizəmiz Əqli Mülkiyyət Agentliyinin ən vacib funksiyalarındandır.

UNESCO-nun qeyd etdiyi kimi, kitablar, müəlliflər və ümumilikdə kitab işi insanın əsas azadlıqlarının kəşşməsində yerləşir, bu azadlıqlardan ən mühümləri fikirlərin ifadə edilmə azadlığı və nəşriyyat fəaliyyətinin azadlığıdır. Bu azadlıqlar kifayət qədər kövrəkdirlər, çünki müəllif hüquqlarına və mədəni müxtəlifliyə qəsdən tutmuş müəllif və nəşirlərin məruz qaldıqları təhdid və təhqirlərə, eləcə də əlyazmalarının və kitabların məhv edilməsinə kimi çoxsaylı problemlərlə üzləşirlər. Saxtakarlıq və plagiat, qəsdən çap edilən yalan və saxta əsərlər bu azadlıqlara yeri doldurulmaz ziyan vurur. Əxlaqi baxımdan çirkin və hüquqi cəhətdən qanuna zidd olan bu hərəkətlər fiziki şəxslər, ayrı-ayrı fərdlər tərəfindən yerinə yetirilə bilər və bunlar müəllif hüquqlarını pozan və ya saxtakarlıq naminə özünü ifadə etmə azadlığından qəsdən istifadə edən müxtəlif ölkə vətəndaşları, söhbət sənaye mülkiyyətindən getdikdə isə, həm də hüquqi şəxslər ola bilər.

Geniş mənada bu cür əməllər mədəni plagiat və ya mədəni dələduzluqdur. Söhbət intellektual oğurluqlardan və etnosun mədəni irsinin saxtalaşdırılmasından, onun mədəni ənənələrinin mənimsənilməsindən və ya yanlış inkar edilməsindən, başqa xalqın sərvətinə iddialardan getdikdə isə, plagiatçılıq və saxtalaşdırma məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məlum olduğu kimi, müasir mədəniyyət – ilk növbədə, qorunub saxlanması ali prioritet kimi qəbul edilən mədəni müxtəliflikdir və mədəniyyətlərin dialoqu-

nu və qarşılıqlı fəaliyyətini nəzərdə tutur. Yəqin ki, mədəniyyətlərin tolerantlığının və bərabər hüquqluluğunun qarşılıqlı tanınmasında multikulturallığın əsası qoyulmuşdur. Eyni zamanda bir mədəniyyətin digərini əxz etməsi həmin mədəniyyətin zənginləşməsindən başqa bir şey deyildir. Bu, həm ayrı-ayrı fərdlər səviyyəsində, həm də müxtəlif etnoslar, xüsusən də bir coğrafi arealda yaşayan xalqlar səviyyəsində baş verir. Hər zaman müəllif adına həssas və diqqətli olan dünya eyni zamanda həm də əxzetmələrə imkan vermişdir.

Söhbət, əgər belə demək mümkünsə, hansısa xalqın müəllifliyindən gedirsə, deməli, bu, ilk növbədə ona məxsus olan mədəniyyətin (folklorun) ənənəvi ifadəsi və ənənəvi biliklər, başqa sözlə, qeyri-maddi mədəni irsdə öz əksini tapmış mədəni ənənələrdir. Bunlar "elə bir keçmiş olan ənənələr deməkdir ki, onlar olmadan bu günün gələcəyi yoxdur".

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, etnik ənənələrin, eləcə də müəllif əsərlərinin əxz edilməsinə yol verilə bilər, çünki onlar bilik və yaradıcılıq təcrübəsi ilə zənginləşdirərək yeni yaradıcılığın və kreativliyin inkişafı üçün trampolin rolunu oynayırlar.

Beləliklə, etnik ənənələrin, eləcə də müəllif əsərlərinin elementlərinin biliklə zənginləşdirmə çərçivəsində əxz edilməsinə yol verilir, lakin bu cür mütləq şərtlə ki, onlar sizin əqli mülkiyyətinizə keçərkən əxz olunma mənbəyini və müəlliflik hüququ qaydaları (etik və hüquqi) çərçivəsində ona istinadı nəzərdə tutmalıdır. Əgər bu cür əxzetmə mənbəni və ya orijinalı nəzərə almadan mənimsənilməyə keçirsə, onda bu cür plagiat oğurluğa, ya-

radıcıların şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən özünə-məxsus uydurmaya çevrilir və mahiyyət etibarilə başqa xalqlardan oğurluq etməklə onların hüquqlarına xələl gətirir. Bu cür plagiat eyni zamanda mənəvi terrorudur, çünki o, həmin mənbələrin və onların yaradıcılarının mənəvi və psixoloji tapdanmasına, onların dəyərləri üzərində istehzaya, adət və ənənələrində təcəssüm olunmuş müqəddəs məfhumları üzərində təhqirlərə, onları mənimsəməyə və ya məhv etməyə gətirib çıxarır. Bu əməllərin həyata keçirilmə alətləri fiziki terror halında olduğu kimi fiziki zorakılıq vasitələri deyil, bir qayda olaraq, saxtalaşdırmalar, uydurmalar və aldatmalardır.

Bu gün "Azərbaycanın mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi üzrə erməni ənənəsi" məhz bu cür xarakter almışdır. Bu ənənənin bu gün də yaşadılması və yeni mənasız ifadələrlə "zənginləşməsi" ilə əlaqədar intellektual oğrulara və saxtakarlara bunu xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, müasir erməni ədəbiyyatının banisi Xaçatur Abovyan hələ XIX əsrdə yazırdı: "Qədim və yeni dilin [erməni] əsas fərqi danışıq tərzindən və sintaktik strukturundan ibarətdir. Bu baxımdan qədim erməni dili ["qrabar"] Avropa dilinə, yeni erməni dili isə ["aşxarabar"] türk [Azərbaycan] dillərinə bənzəyir" (X.Abovyan, Naxaşaviq, Yerevan, 1940-cı il, erməni dilində) (kursivlə yazılmış sözlər bizə məxsusdur). Bir sözlə, X.Abovyana görə müasir türkləşdirilmiş (azərbaycanlaşdırılmış) erməni dili yaranıb. X.Abovyanın işinin davamçısı Qazaros Ağayan isə öz növbəsində həmin əsrdə yazırdı: "... Türklər [azərbaycanlılar] onu

[Koroğlunu] türk [azərbaycanlı], kürdlər kürd, ermənilər isə azərbaycanlılaşmış erməni hesab edirlər. Onun nəğmələrini türk [Azərbaycan] və kürd dillərində ancaq ermənilər oxuyur, digər xalqlar isə öz dillərində oxuyurlar" (Q.Ağayan, Seçilmiş əsərləri, Yerevan, 1939-cu il, erməni dilində). Bir sözlə, Q.Ağayana görə bizim Koroğlu "azərbaycanlılaşmış erməni" olmuşdur. Bu da azərbaycanlılaşdırmanın erməni etnosuna və onun istifadə etdiyi dilə obyektiv təsiri olub, sonradan Azərbaycan xalqının yaradıcılığının mənimsəyici, subyektiv "erməniləşdirilmə"sinə çevrilib.

Odur ki, **mədəni irsin qorunması və erməni plagiatına qarşı mübarizə Agentliyin daim diqqət mərkəzindədir.** "Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməni saxtakarlığını və uydurmalarını ifşa edir" mövzusunda ənənəyə çevrilmiş beynəlxalq konfranslar ermənilərin maddi və qeyri-maddi mədəni irs nümunələrimizə iddiaları təkzibedilməz elmi və tarixi faktlarla ifşa edilir.

Bununla yanaşı, Rusiyalı müğənni Avraam Russonun ifa etdiyi **"Kamança"** mahnının Üzeyir Hacıbəyovun 1918-ci ildə Əhməd Cavadın sözlərinə bəstəldiyi **"Çırpınırdı, Qara Dəniz"** mahnısından plagiat edildiyi, həmçinin dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyasının bir hissəsinin erməni bəstəkarı A.Babacanyan tərəfindən oğurlanaraq **"Vaqarşabat rəqsi"** kimi təqdim edilməsi faktları araşdırılmış, bununla bağlı elmi arayış hazırlanaraq yayılmışdır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın mədəni irsinin, o cümlədən xalq mahnılarımızın, rəqslərimizin, bəstəkarları-

mızın əsərlərinin ermənilər tərəfindən oğurlanması faktları, o cümlədən yuxarıda göstərilən faktlar barədə Əqli Mülkiyyət Agentliyi tərəfindən ÜƏMT-yə bir sıra etiraz müraciətləri göndərilmişdir.

Hesabat ilində erməni saxtakarlıqlarını ifşa edən **“Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya ermənilərin Qafqaz avtohtonluğu cəhdləri”** və **“Кавказская Албания и генетический анализ в историко-географическом аспекте”** adlı kitablar hazırlanmış və nəşr edilmiş, bununla yanaşı, **“Erməniçilik uydurmaları digər xalqların hüquqlarına xələl gətirir”, “Армянский геноцид”** или армянский террор?”, **“Erməni tarixi uydurmalarının tarixinə giriş”, “Öz-özünü təkzib edən “erməniçiliyin müəllif hüququ”, “Erməni müəlliflərinin kitablarındakı uydurmalara “müəlliflik hüququ”** və s. kitabçalar, həmçinin **“Erməni yadelli nağılları”** kitabı və **“Gəldim, gördüm..., mənimsədim”** kitabçası (Azərbaycan, rus, ingilis və fransız dillərində) təkrar nəşr edilərək il ərzində Agentliyin keçirdiyi tədbirlərdə xarici qonaqlara, nümayəndələrə və tədbir iştirakçılarna paylanmışdır.

Erməniçilik uydurmalarını və mənimsənilmələrini mütləq qaydada müşayiət edən amillər də vardır. Hər şeydən əvvəl, bunlar, intellektual oğurluqlara "bəraət qazandırmaq" məqsədi daşıyan ərazi iddiaları və bununla yanaşı tarixi-coğrafi uydurmalar, region üzrə qonşularının tarixini paralel şəkildə təhrif etməklə öz yalan tarixini formalaşdırmaqdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 10 mart 2020-ci ildə altıncı çağırış Milli Məclisin ilk iclasında çıxışında qeyd etmişdir ki: "...biz Azərbaycan həqiqətlərini çatdırmalıyıq. Xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı tarixi həqiqətləri çatdırmalıyıq. Tarixi ədalət bizim tərəfimizdədir, beynəlxalq hüquq da bizim mövqeyimizi dəstəkləyir: Ona görə bizim arqumentlərimizə qarşı Ermənistan tərəfi heç bir ciddi arqument qoya bilmir, ancaq yalan, böhtan, tarixi saxtakarlıq və mifologiya. Bu, əslində, onların xislətidir. Onlar geniş şəbəkə çərçivəsində bəzi siyasətçiləri satın alırlar. Bu da heç kimə sirr deyil. Belə olan halda onların tarixi saxtakarlığına elə bil ki, bəraət qazandırılır... Mən Münxendə Kürəkçay sülh müqaviləsi haqqında deyəndən sonra bilirəm ki, Ermənistanda indi bu müqaviləni əzbərləyirlər. Orada açıq-aydın göstərilir ki, bu müqaviləni kim bağlayıb, nə vaxt bağlayıb və erməni xalqı haqqında orada ümumiyyətlə, söhbət belə getmir... Rus imperiyası tərəfindən dərc edilmiş xəritələrə baxmaq kifayətdir görəsən ki, orada indiki Ermənistan ərazisində toponimlərin əksəriyyəti Azərbaycan mənşəlidir..."

Bəli həqiqətlər bundan ibarətdir və bizim borcumuz onları hər imkan olduğu halda dünyaya çatdırmaqdan ibarətdir.

8. Beynəlxalq əqli mülkiyyət sisteminin qarşılaşdığı çağırışlar və dünyəvi trendlər hansılardır?

Dördüncü sənaye inqilabı bir sıra çağırışlar irəli sürür və nəzərə alınmalı olan trendlərlə müşahidə olunur.

Birincisi, rəqəmsal erada iqtisadi artım və inkişafın hərəkətverici qüvvəsi texnoloji tərəqqidir. Yaxın onillikdə texnologiyaların əhəmiyyəti daha da artacaq, texnologiyaların tətbiqi hər il sürətlənərək, innovasiya dövrünü azaldacaq. Texnologiyaların inkişafı nəinki ƏM-in əhəmiyyətinin artmasına səbəb olmalı, texnologiyalar artıq bu gün və yaxın onilliklərdə ƏM-in beynəlxalq arxitekturasını müəyyən edəcək, ƏM isə bu obyektivliyi qəbul edərək, bu fenomenə mane olmamalı, əksinə ona uyğunlaşmalıdır. Bu amin **ƏM-in gələcək evolyusiyasını müəyyən edəcək.**

İkincisi, qlobal rəqəmli şəbəkənin ƏM-ə münasibətdə çox böyük təsiri müşahidə olunur. Müasir internet-xidmətlər və platformalar informasiya məkanını inteqrasiya edir, kontentə çevrilmiş rəqəmsallaşdırılmış ƏM obyektlərinin hüquqi cəhətdən tamamilə yenedən və fərqli canlanmasının baş verməsinə səbəb olur, bu isə ƏM hüquqlarının ərazi xarakteri ilə internet şəbəkəsinin transsərhəd, qlobal təbiəti və rəqəmsal kontentin informasiya təbiəti arasında fundamental ziddiyyət doğurur.

Göstərilən ziddiyyət beynəlxalq hüququn bir çox məsələlərinə toxunur və xüsusən, müəlliflik və digər ƏM obyektlərinin hüquqlarının dərk edilməsində yeni yanaşmalara gətirib çıxarır.

Üçüncüsü. Növbəti problem isə ƏM sahəsində hüququn aparıcı rolunun saxlanması ilə bağlıdır. Rəqəmsal mühitdə hüquq kifayət qədər sərt, hətta məhdudlaşdırıcı alətə çevrilməkdədir. İnternet mədəniyyəti indi isə elədir ki, onun təqdim etdiyi platformalar davranışa hüquqdan çox olmasa da eyni dərəcədə təsir edir.

Bir sözlə, **ƏM siyasətində hüququn sonuncu arbitr mövqeyini qoruyub saxlaması üçün əqli mülkiyyət və xüsusən müəlliflik hüququ rəqəmsal platformalar və onların doğurduğu İnternet mədəniyyəti qarşısında geri çəkilməlidir, rəqəmsal yeniliklərlə tərəfdaşlıq etməlidirlər.**

Dördüncüsü. Müəllif hüququnda **sistem problemlərdən biri də rəqəmsal mühitdə əlavə dəyərin yaradılmasının yeni biznes-modelləridir.** Bu yanaşmanın uğuru İnternet şəbəkəsi istifadəçilərinin gözləntilərinə uyğun olaraq hüquqların idarə edilməsinin və onlayn-ticarətin leqal sxemlərinin gətirilməsindədir. Başqa sözlə, **leqal ticarət və ya lisenziyalaşdırma qeyri-leqal istifadədə olduğu qədər sadə həyata keçirilməlidir.**

Onu da nəzərə almalıyıq ki, ƏM-in rəqəmsal problemləri ümumi rəqəmsal inqilabın fonunda baş verir, hansı ki, süni intellektli sənaye şəbəkələrinin istifadəsində, Sənaye İnternetinin (Internet of Things) inkişafında, neyron texnologiyalarının və kiberfiziki sistemlərinin tətbiq olunmasında özünü göstərir. Bu çərçivəyə avtomatik identifikasiya xidmətləri, qlobal məlumat bazalarının (big data) işlənməsi, sənaye obyektlərinin bulud robototexnika kompleksləri (smart everything) və sosial şəbəkələrin inkişafı və s. daxil edilməlidir.

Rəqəmsallaşdırma rəqəmsal ekosistemdə heç də sadə olmayan hüquqi xarakterli problemlər doğurur və bununla rəqəmsal innovasiyalar mütəxəssislərin fikrincə, **“rəqəmsal imperativ”** adlanan davranışı müəyyən edir, bu isə bütövlükdə, o cümlədən ƏM sahəsində

hüquqi tənzimləmə mexanizminə təsir göstərir, özü də elə şəkildə ki, əksər hallarda ƏM dövriyyəsinin, həmçinin ƏM hüquqlarının qorunmasının üsul və alqoritmləri mexaniki olaraq rəqəmsal mühitdə tətbiq oluna bilmir.

Növbəti aktual problemlərdən biri IT-nın həyat haqqında elm sahəsində tətbiqi və süni intellektin geniş istifadəsidir. Misal üçün, **biologiya elmlərində ƏM obyektlərinin ənənəvi ölçüsünə sığmayan generasiya olunan iri verilənlər massivləri.** Yaxud süni intellektin yaratdığı **kommersiya əsərləri və ya ixtiralar, hansılarda ki, hüquq sahibliyi məsələlərində, yəni “bəstəkar”, “müəllif” və “ixtiraçı” terminləri altında nəyin başa düşülməsində çətinliklərlə üzləşirik.**

Qarşılaşdığımız problemlərdən biri rəqəmsallaşdırmanın yaratdığı sistemli çətinliklərdir. Bəllidir ki, ƏM-in əsaslandığı başlıca prinsip – **ƏM-in transparentliyi prinsipidir.** Belə ki, hüquqları əldə edənlər yaratdığı yeni texnologiyalara, məhsullara, xidmətlərə və ya müəlliflik hüququ obyektlərinə münasibətdə müəyyən informasiyanın ictimaiyyətə açıqlanmasının vacib şərtini yerinə yetirirlər. Məhz bu prinsip sayəsində digərləri ƏM hüquqlarının kimə məxsusluğunu və onların həcmnin nə qədər olduğunu öyrənirlər. Bu funksiya mülkiyyət hüquqları haqqında ictimai qeydləri aparan dövlət sektoru, adətən ƏM idarələri tərəfindən həyata keçirilir. Lakin hazırda məsələn, **“blokçeyn”** kimi yeni texnologiyalar meydana çıxıb və qeydlərin etibarlı saxlanması sistemi kimi təklif edilir. Bu-

nunla dövlət və özəl sektorlar arasında məhdudlaşdırıcı xətləri dağılmalı olur.

Digər bir sistem problemi iri **verilənlər massivlərinin generasiyası ilə əlaqədardır. Bunların içərisində ƏM sisteminin ənənəvi kateqoriyalarından kənara çıxanlarının mövcudluğunu da nəzərə almalıyıq.** Buna görə də onların qorunması üçün daha çox **kommersiya sirrinə** müraciət edilir. Bu verilənlərin saxlanıldığı yerlərə sahibliyə (ənənəvi mənada), həmçinin onların hüquq sahiblərinə münasibətdə suallar yaranır. Biz mütəxəssislərin o fikri ilə razıyıq ki, “ƏM hüquqlarının klassik kateqoriyalarından kənara çıxan verilənlər siniflərinə münasibətdə mülkiyyət hüquqlarının yenidən müəyyənləşdirilməsi qaçılmazdır”.

Bununla yanaşı, digər məsələ də meydana çıxır.

Ümumiyyətlə, bir halda ki, süni intellektin fundamenti verilənlərdən ibarətdir, onlar isə kommersiya sirri kimi qorunur, onda tətbiqi əlavələrin hazırlanması üçün onlara sərbəst giriş verilməsinin zəruriliyini və eyni zamanda yeni biliklərin yaradılmasının stimullaşdırılması üçün onlara əlçatımlığın məhdudlaşdırılmasını necə uzlaşdırmalıyıq?

Göründüyü kimi, texnologiyalardan irəli gələn sadalanan problemlər kardinal dəyişiklikləri nəzərdə tutur və **fənlərarası xarakter daşıyır.** Bu çağırışlar öz həllini ƏM sahəsində müşahidə olunan **trendlər** fonunda tapır. Onların çərçivəsinə ƏM obyektlərinə hüquqların sifarişlərinə nəzərə çarpan artımı, ƏM-in yeni obyektlərinin meydana çıxması, istifadə üsulları və tətbiq sahəsi, İnternet və sosial şəbəkələri hesabına müəl-

liflərin, hüquq sahiblərinin subyekt heyətinin genişləndirilməsi və ƏM-in dövriyyəsinin intensivləşdirilməsi və mürəkkəbləşdirilməsi daxil edilməlidir.

Milli əqli mülkiyyət sistemimiz sadalanan məsələlərlə tanışdır və onların həllinə öz töhfələrini verməyə çalışır.

Ədəbiyyat:

1. İmanov K.S. “Əqli mülkiyyət hüquqları”, Bakı, 2013
2. Блинец И.А. «Право интеллектуальной собственности», М., 2005
3. Конвенция, учрежденная ВОИС, ВОИС, 1979
4. Зенин И.А. «Право интеллектуальной собственности», М., 2013
5. The Global Competitiveness Report, 2019
6. İmanov K.S. “Innovative development and economic reforms: The role of commercialization of Intellectual Property and Technologies”, Bakı, 2019
7. İmanov K.C. «Инновационное развитие и интеллектуальная собственность», Баку, 2018
8. Локалов А.А. «Инновационная экономика и новая экономика: соотношение процессов и понятий», М., 2018
9. Заркович А.В. «К вопросу становления «новых экономик»: инновационная экономика», М., 2012
10. İmanov K.S. “Creative economy and development of the Azerbaijan economy”, Bakı, 2016
11. İmanov K.S. “Kreativ iqtisadiyyat, əqli mülkiyyət və iqtisadi artım”, Bakı, 2019

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində
hazırlanmışdır.

